

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Bořivoj, Ludmila a jejich synové
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Vránová

Specializace v pedagogice obor Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň, 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 5. května 2013

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, panu Mgr. Jiřímu Novotnému, za jeho cenné a užitečné rady, ochotu, trpělivost a aktivní pomoc při vedení mé práce.

Obsah

ÚVOD.....	3
1 PRIMÁRNÍ PRAMENY	4
1.1 První staroslověnská svatováclavská legenda	4
1.2 Fuit in provincia Bohemorum.....	5
1.3 Crescente fide christiana.....	6
1.4 Kristián – Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius	6
1.5 Proložní legenda o sv. Ludmile	7
1.6 Kosmova Kronika česká	8
1.7 Diffundente sole.....	8
1.8 Oriente iam sole	9
1.9 Factum est	9
2 BOŘIVOJ A LUDMILA	10
2.1 Bořivojova životní data.....	13
2.2 Bořivojovy ostatky.....	13
2.3 Ludmilina životní data	14
2.4 Bořivojův křest	15
2.5 Historický vývoj v Čechách v době Bořivoje.....	16
2.6 Místa spjatá s postavou Bořivoje	17
2.6.1 Levý Hradec	17
2.6.2 Kostel svatého Klimenta.....	18
2.6.3 Kostel Panny Marie	19
3 SPYTIHNĚV	20
3.1 Spytihněvovy ostatky.....	21
3.2 Spytihněvova doba.....	22
3.3 Budeč	23

4	VRATISLAV	24
4.1	Vratislavovy ostatky	26
4.2	Vratislavova doba	28
5	LUDMILA.....	30
5.1	Ludmiliny kosterní ostatky	36
5.2	Ludmilina doba	37
	ZÁVĚR.....	40
	RESUME.....	42
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	43

ÚVOD

Bořivoj, Ludmila a jejich synové, Spytihněv a Vratislav, čtyři historické osobnosti, které spoluutvářely nejen české dějiny, ale i duchovní život v Čechách na počátku středověku. Literární postavy těchto nejstarších českých historicky doložených knížat jsou tématem bakalářské práce.

Bořivojova a Ludmilina rodina v autorce práce evokuje celou řadu otázek. Proč se Bořivoj nechal pokřtít? Z jakého důvodu byla vetchá a dobromyslná stařenka Ludmila zavražděna? Jak velký vliv měla babička Ludmila na vnuka Václava? A kdo byl vlastně otec knížete Václava? Autorka se nechtěla nejenom ptát, ale také nalézat odpovědi.

Je složité teoretizovat, jak důležité je toto téma pro národní vědomí a pro občany naší země. Kdyby nedošlo ke dvěma vraždám, věděli bychom vůbec něco o počátcích vlády Přemyslovců na našem území? Možná nás může zaujmout, že současné problémy kolem nás byly aktuální již před více než tisíci lety. Usmrcení starého člověka, vládychtivost nebo otázky víry a zvyků – co stálo na počátku tehdejších dramatických událostí?

Předmětem zkoumání bakalářské práce jsou již zmíněné historicky doložené osobnosti. Na základě poznatků vybraných z různých vědních disciplín, z literární vědy, historiografie a její pomocné vědy archeologie, to vše s přihlédnutím k historické antropologii, se práce snaží o excerpci historických reálií a také k reflexi nezbytných časových souvislostí.

Práce čerpá v primární fázi především z *Kosmovy Kroniky české*, *Kristiánovy legendy*, dalších latinských i staroslověnských václavských a ludmilských legend, ve fázi sekundární z publikací Dušana Třeštíka, Emanuela Vlčka, Ivana Borkovského, Václava Chaloupeckého a dalších odborníků.

Neboť jsou primární literární památky jedním z hlavních pramenů poznatků, je jim věnována jedna ze vstupních částí této práce. Příslušná kapitola nám má přiblížit jednotlivé rozdíly mezi legendami s přihlédnutím na dobu či důvod sepsání.

Každému členu této rodiny, Bořivojovi, Ludmile, Spytihněvovi a Vratislavovi je věnována jedna kapitola. V každé kapitole nalezneme informace, které byly excerповány z různých vědních disciplín, z literárních památek, z archeologického či antropologického výzkumu a z historiografických studií, o jejich životě, ostatcích či době, ve které žili.

1 PRIMÁRNÍ PRAMENY

Primární literaturou bakalářské práce jsou především legendy, staroslověnské či latinské, a kroniky.

„*Legenda (to, co má být čteno), základní hagiografický (řec. hagios = svatý, grafó = píši) útvar, patří ve středověku k nejčastějším a nejrozšířenějším literárním projevům.*“¹

V románském období se stala legenda nejoblíbenějším žánrem. V době středověku reflektuje vazbu literatury na křesťanství a je oficiální literaturou určenou k náboženskému povznesení a morálnímu poučení. Legendy mají svou ustálenou osnovu: *vita* (život), *passio* (umučení), *translatio* (přenesení světcova těla) a *mirakula* (zázraky).

Kronika ve středověku neměla objektivně informovat o časech minulých, ale měla být učitelkou života, která morálně poučuje a nábožensky vzdělává. Pramen či podnět k sepsání historie byl velmi konkrétní, šlo o literární ztvárnění a zdůvodnění mocenských a majetnických nároků vládců či církevních institucí.

Legendy i kroniky výlučně vznikaly na církevní půdě a na objednávku církve, měly oslavovat víru v Boha a komentovat dějiny.²

1.1 První staroslověnská svatováclavská legenda

„*Vůbec nejskvělejší plodem církevně slovanské vzdělanosti je Život knížete Václava (tzv. První staroslověnská legenda o sv. Václavu), která vznikla brzy po světcovy smrti, tedy v polovině 10. století.*“³

První staroslověnská svatováclavská legenda je významné literární dílo nejen pro českou historii, ale také pro dějiny české literatury. Legenda nám osvětluje řadu otázek, například se objevují východní křesťanské prvky (postřižiny), dokládá použití staroslověnštiny. Po Metodějově smrti se část jeho žáků vyhnaných velkomoravským knížetem Svatoplukem uchýlila do Bulharska a Charvátska, dále do Srbska a o sto let později i do Ruska, kde byla legenda opsána.

První staroslověnská svatováclavská legenda byla napsána staroslověnsky v 10. století a zachovala se ve třech redakcích, dvou ruských a jedné charvátské, která byla uveřejněna v roce 1902 V. Jagicem. *Ruská redakce* byla objevena A. Ch. Vostokovem

¹ NECHUTOVÁ, J. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 36.

² Tamtéž, s. 64–65.

³ Tamtéž, s. 39.

v roce 1827. Druhá ruská *Minejní redakce* dostala název podle památky, v které se legenda dochovala ve *Veliké mineje četji* metropolity Makaria z poloviny 16. Století (v *rukopisech Sofijském a Uspenském*).⁴

1.2 Fuit in provincia Bohemorum

Po smrti arcibiskupa Metoděje dochází moravským panovníkem Svatoplukem k pronásledování Metodějových žáků a jejich vyhnání z Moravy. Část žáků se uchýlila do Bulharska a část ke dvoru knížete Bořivoje. V české větvi se dále rozvíjí česko-slovanské písemnictví pod vlivem západní církve.

Prvním literárním počinem, který za těchto poměrů vznikl, bylo slovanské sepsání života a umučení Ludmily. Podle textového výzkumu Dušana Třeštíka je pravděpodobné, že legenda byla sepsána brzy po roce 974. Mohla pocházet z roku 975, kdy byl založen klášter při kostele sv. Jiří na Pražském hradě. Úkolem spisu bylo šířit Ludmilin kult. Spis byl sepsán neznámým slovanským knězem brzy po přenesení Ludmiliných ostatků z Tetína do Prahy v době vlády knížete Václava.⁵

Autor znal legendu *Crescente* a snažil se napodobit *Život svatého Jimrama*. Zřejmě se opíral o paměť kněží z Ludmilina okolí zprostředkovanou archipresbyterem Pavlem.⁶

„*Legenda Fuit se nám nezachovala v úplnosti, máme z ní pouze výtah, v němž zejména chybí vše, co se dělo po Ludmilině smrti. Tento výtah je latinský, dochoval se však ještě druhý, psaný staroslověnsky. Je to tzv. Prolog o Ludmile, pořizený po roce 1096 na Rusi z delšího textu, který byl zřejmě staroslověnským překladem oné původní, nezachované latinské legendy Fuit in provincia Bohemorum. Vznikl asi v 11. století ve slovanském klášteře na Sázavě a odtud se dostal s mnohými dalšími spisy, v tom i legendami, na Rus.*“⁷

Legenda se také pojmenovává podle svého prvního vydavatele J. B. Menckenem – *Legenda Menckena*.⁸

⁴ ROGOV, A. I. - BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. *Staroslověnské legendy českého původu: Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha: Vyšehrad, 1976, s. 107.

⁵ CHALOUPECKÝ, V. *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.* Praha: ELK, 1942, s. 60.

⁶ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 10.

⁷ Tamtéž, s. 10.

⁸ Nechutová, 2000, s. 45.

1.3 Crescente fide christiana

Latinská legenda o Václavovi začínající slovy *Crescente fide christiana* se pokládá za nejstarší zachovanou latinskou legendu o knížeti Václavovi.

„Ač Crescente nemá původ v českém prostředí, patří k českému literárnímu životu jakožto předloha dalších václavovských textů a jako výtvor, v Čechách své doby užívaný, čtený a opisovaný, napsaný pro české publikum, který osvětluje tehdejší české společenské i duchovní prostředí.“⁹

Sepsal ji po roce 974 jeden z kněží pražského archiepiskopátu u sv. Jiří, který byl původně mnichem v klášteře sv. Jimrama v Řezně.

„Tato legenda vlastně jako první dokázala, že Václav, jestliže již nepoložil život za víru, byl za ní alespoň pronásledován. Autor toho dosáhl tím, že z Václava udělal mnicha na trůně, který se nemůže vyrovnat se svými vladařskými povinnostmi a je za to pronásledován.“¹⁰

Legenda čerpala především ze *Života sv. Jimrama*.

1.4 Legenda Kristiánova – Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius

„Je to v podstatě historicko-náboženský spis o českém křesťanství, česká historia sacra et prophana. Nejcennější a nejdůležitější je samo pojetí spisu, kde tak velký důraz je položen na kontinuitu mezi slovanským křesťanstvím moravským a českým a kde tak rozhodně je po způsobu starších obran slovanského obřadu postaveno do popředí obhájení slovanské bohoslužby v Čechách. Tento význam Kristiánova díla ještě zvyšuje okolnost, že sám byl mnichem břevnovským a blízkým příbuzným českého biskupa sv. Vojtěcha. Můžeme proto po právu souditi, že tak, jak se na českou náboženskou minulost díval Kristián, díval se na ni i její tradici hodnotil i sv. Vojtěch.“¹¹

Toto rozsáhlé, myšlenkově vyspělé a stylisticky vybroušené dílo je také označováno jako „nejstarší česká kronika“ či „pásmo legend“. Neboť neuvádí pouze Václava a Ludmilu, kterým je legenda věnována, ale také Konstantina a Metoděje.

Autorův původ není známý, někdo ztotožňuje Kristiána s Kristiánem z vojtěšské legendy Brunona z Querfurtu, Třeštík se zase domnívá, že autorem této legendy mohl být

⁹ Nechutová, 2000, s. 42.

¹⁰ Třeštík, 1997, s. 10.

¹¹ Chaloupecký, 1942, s. 102–103.

syn Boleslava I., Jaroslav Ludvíkovský míní, že autor legendy byl spřízněn se Slavníkovci i s Přemyslovci. Další možnost může být i taková, že výraz *christianus* (neboli křesťan) upozorňuje na křesťanskou víru autora.

„Autor legendy byl patrně benediktinským mnichem v Břevnovském klášteře a důvěrníkem biskupa Vojtěcha.“¹²

O datování literární památky se vedou dlouholeté spory trvající od 18. století, do kterých se zapojilo mnoho literárních historiků. Nyní literární historikové vymezují vznik legendy do doby před první polovinou 11. století.

Legenda byla objevena Janem Tannerem 1659 v Praze a Bohuslavem Balbínem v roce 1664 v Třeboni, který ji poprvé vydává v roce 1677.¹³

Třeštík tvrdí, že Kristián čerpal pro Václavovu část z *Crescente fide* zpracovanou Gumpoldem a pro vyprávění o Ludmile byla pramenem legenda *Fuit in provincia Bohemorum*. Pro ostatní kapitoly nelze zjistit žádné souvislé předlohy, autor zřejmě převážně pracoval samostatně a své předlohy důsledně přepracovával podle požadavků, které klade dobrý styl.

1.5 Proložní legenda o sv. Ludmile

V ruských rukopisech *Prologu*¹⁴ se na přelomu 13. a 14. století objevují krátká čtení o českých světcích, o Václavovi (k datu jeho smrti, 28. září), a k datu přenesení jeho ostatků (4. března), a Ludmile (k datu její smrti – 16. září).

Svatoludmilská *Proložní legenda* se dochovala v řadě rukopisů, N. Serebrjanskij uvádí 98 rukopisů. Nejstarší rukopis *Prologu*, obsahující *Proložní legendu o sv. Ludmile i o svatém Václavu* a o *Přenesení ostatků sv. Václava*, je rukopis č. 153 bývalé Typografské knihovny z konce 13. nebo začátku 14. stol., který je nyní uložený ve fondech Státního ústředního archívu v Moskvě.

¹² Nechutová, 2000, s. 41.

¹³ Tamtéž, s. 40.

¹⁴ Řecká církev užívá označení synaxarion (slovo „synaxis“ znamená „sbírku“, „shromáždění“, přeneseně i svátek svěťce), což je pojmenování pro liturgický sborník stručných životopisů světců, řazených podle kalendáře. Označení „prolog“ užívané ve slovanském ortodoxním prostředí vznikl synekdochickou záměnou, neboť řecký synaxár má předmluvu – prolog, podle kterého se pojmenoval celý slovanský překlad. Toto označení se postupem času používat i pro označení jednotlivých stručných životů svatých v této sbírce obsažených. – Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 265.

Proložní legenda nám udává nové informace a některé pozměňuje. Uvádí počet Ludmiliných a Bořivojových dětí – tři syny a jednu dceru, zasvěcení kostela, do kterého byly přemístěny Ludmiliny ostatky.

1.6 Kosmova Kronika česká

Kosmas, děkan a kanovník pražské kapituly, psal v letech 1119–1122–1125 *Kroniku českou*, která popisuje dějinné události české země od příchodu praotce Čecha do vlády knížete Soběslava. Kosmas nejspíše znal latinskou legendu *Crescente fide*, *Gumpoldovu legendu*¹⁵ i *Kristiánovu legendu*.¹⁶

V *Kronice české* je zmíněno jméno Bořivoje už ve druhé předmluvě věnované mistru Gervasiovi. Dále Kosmas zmiňuje i Bořivojova otce Hostivíta. Čtrnáctá kapitola, první datovaná kapitola této kroniky, uvádí Bořivojův křest, který je ještě zmíněn v patnácté kapitole. Dovídáme se nejen o Bořivojově křtu a šíření křesťanství v Čechách, ale také o původu jeho manželky Ludmily. Kosmas neopomíjí ani syny Bořivoje a Ludmily, Spytihněva a Vratislava. V jedenácté kapitole třetí knihy *Kroniky české* Kosmas upozorňuje na zázrak Ludmilina závoje. Tento zázrak se datuje k roku 1100.

1.7 Diffundente sole

Latinská legenda počínající slovy *Diffundente sole* obhazuje především slovanskou liturgii, která užívala slovanského jazyka jako kulturní řeči při bohoslužbách. Do Čech se dostala křtem knížete Bořivoje na Velké Moravě.

Nechutová datuje legendu do 20. let 13. století díky gregoriánskému stylu, ve kterém je legenda sepsána a který se k nám rozšířil právě v této době.¹⁷

Legendu *Diffundente sole* spolu s ludmilskou homilií *Factum est* považoval Josef Dobrovský za jednu legendu, kterou nazýval *Legendou českou*. Neboť ve všech zachovaných rukopisech i ve staročeském překladu je legenda *Diffundente sole* spojena

¹⁵ Gumpoldova legenda byla napsaná biskupem Gumpoldem v italské Mantově v poslední třetině 10. století na přání císaře Otty II. Gumpoldova legenda je považována za rozšířené a rétorické zpracování václavské legendy *Crescente fide*. – Nechutová, 2000, s. 43–44.

¹⁶ Tamtéž, s. 69.

¹⁷ Tamtéž, s. 52.

s *Factum est*. Až Václav Chaloupecký tento fakt vyvrátil v publikaci *Prameny X. století* a ukázal, že jde o skladby dvě.¹⁸

1.8 Oriente iam sole

Legenda byla sepsána v první polovině 13. století.¹⁹ Autorem legendy je neznámý kněz od sv. Víta, který čerpal ze staršího literárního podání i z ústní tradice. Toto dílo patří mezi literárně nejhodnotnější a také nejoblíbenější legendu o sv. Václavu. Zachovala se v rukopisech z 13.–15. století.²⁰

„Její kouzlo a půvab je právě v jejím pokročilém literárním zpracování, v němž tvůrčí fantazie ucelila obraz světcův a jeho život protkala novými náměty, které starší životy sv. Václava neznají.“²¹

1.9 Factum est

Podle Václava Chaloupeckého, který *Factum est* datuje do 13. století, se tento literární pramen řadí k nejušlechtilejším a nejpoetičtějším literárním dílům našeho středověku.

Ludmilská homilie *Factum est* se řadí spíše mezi homelitika než mezi legendy, neboť je to spíše kázání či chvalořeč. Dříve byla považována za součást legendy *Diffundente sole*.

¹⁸ BARTOŇKOVÁ, D. - VEČERKA, R. *Prameny k dějinám Velké Moravy II., Texty biografické, hagiografické, liturgické*. Praha: KLP, 2010, s. 249.

¹⁹ Nechutová, 2000, s. 46.

²⁰ Chaloupecký, 1942, s. 220.

²¹ Tamtéž, s. 223.

2 BOŘIVOJ A LUDMILA

Bořivoj byl nejen prvním historicky doložený panovník a manželem Ludmily, první slovanské světice, ale i osobností, se kterou končí bájně domněnky. V následující kapitole se budeme především věnovat době jejich manželského svazku, mládí, křtu, vlády. Ludmile – vdově se bude věnovat další samostatná kapitola bakalářské práce.

Některé literární památky, především legendy věnované Ludmile – *Fuit a Proložní legenda*, se zmiňují o Bořivojovi jako o Ludmilině manželovi. Jiné legendy zase detailně popisují Bořivojův křest (*Kristiánova legenda, Diffundente sole*). Ve václavské legendě *Oriente iam sole*, ludmilské legendě počínající slovy *Factum est* a v *První staroslověnské václavské legendě* však Bořivojovo jméno nenajdeme.

Se jménem Ludmily se pojí informace o jejím původu a počtu dětí. Někdy jsou uváděny tři dcery a tři synové, někdy jen dva synové. Jménem ovšem známe jen dva syny, Spytihněva a Vratislava. Legendy se neshodují ani v otázce křtu, někdy je Bořivoj pokřtěn sám se svou družinou, někdy s Ludmilou.

Legenda *Fuit in provincia Bohemorum* uvádí Bořivojovo jméno v první a ve druhé kapitole. Dovídáme se jméno Ludmilina otce knížete Slavibora. Není opomíjen Bořivojův a Ludmilin pohanský život, který vedli před společným křtem.

„*Když tak oba žili pospolu, z božího pokynu a přání byvše přivedeni k lítosti přijali očistu svatého křtu a s nimi zároveň i jejich poddaný lid.*“²²

Legenda zmiňuje i šest potomků z Bořivojova a Ludmilina manželství, tři syny a tři dcery. Podle legendy Bořivoj umírá ve věku 36 let.

Legenda *Crescente fide* pronikla i do sousedních německých zemí, zejména do Bavorska, kde byla zkrácena a upravena. V bavorském zpracování není Bořivoj pokládán za prvního křesťanského knížete, neboť byl pokřtěn Metodějem, který byl jedním z představitelů slovanského křesťanství. Proto se zmíněné legendy úmyslně o provedeném činu nezmiňují.

Kristiánova legenda věnuje Bořivojovu křtu druhou kapitolu, kde jsou popisovány okolnosti tohoto křtu. Bořivojova družina nemohla usednout ke stolu na hostině jako ostatní, ale museli se jako pohané posadit na podlahu: „*A tu prý mu řekl biskup Metoděj, jemuž bylo líto jeho ponižení: „Jaká běda, ty, muž tak vynikající, a nestydíš se, žes vyhoštěn ze sedadel knížecích, ačkoliv sám také vévodskou moc a hodnost máš, ale raději chceš pro*

²² Chaloupecký, 1942, s. 60–62.

hanebnou modloslužbu s pasáky sviní na zemi seděti," on pak řekl: „V jaké nebezpečnosti bych se vydal pro tuto věc, nebo co dobrého by mi přineslo náboženství křesťanské?“ „Jestliže se zřekneš model a zlých duchů v nich sídlících," pravil biskup Metoděj, „staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako převeliká řeka, do níž se vlévají proudy rozličných potoků.“²³

Bořivoj souhlasil a druhý den byl i se svojí třicetičlennou družinou poučen o základech víry. Po řádném půstu byli pokřtěni. Bořivoj se domů navrátil i s knězem Kaichem a na Levém Hradci nechal založit kostel sv. Klimenta. Kristián nepopisoval pouze Bořivojův křest, ale i jeho následky. Bořivoj byl svým lidem vyhnán, neboť se částečně vzdal mravů a zvyků svých pohanských předků. Kníže utíká na Svatoplukův dvůr, kde se zdokonaluje v křesťanské víře. V této době byl zvolen v Čechách vévoda Strojmir, který při dlouhém vyhnanství zapomněl svou rodnou řeč. S narůstající nespokojeností nově ustanoveného knížete dochází ke sněmu, které vyvrcholí bojem mezi Strojmirovými a Bořivojovými příznivci. Strojmir je opět vyhnán a Bořivoj se navrácí z Moravy do Čech.

„Poněvadž pak tento kníže, když dlel na Moravě, učinil Bohu všemohoucímu slib, jestliže ho Pán přivede se cti zpět do vlasti, že postaví basiliku ke cti blahoslavené matky boží a věčně neporušené Panny Marie, když se vrátil, bez prodlení hleděl splniti svůj slib na samém hradě Praze. Ten platí za prvního budovatele míst svatých, shromažďovatele kněží a zakladatele víry křesťanské, tenkrát ovšem ještě nepatrně rozšířené.“²⁴

Ve třetí kapitole se ještě dovídáme o manželce Ludmile, se kterou měl Bořivoj tři dcery a tři syny. Podle Kristiána Bořivoj umírá ve věku 35 let. Ludmilin otec Slavibor pochází ze slovanského kraje, který se dříve označoval Pšov, ale dnes se tento kraj nazývá podle nově vystavěného hradu Mělníka. Kristián upozorňuje, že Ludmila byla pohankou, ale po Bořivojově křtu jej následovala a stala se z ní horlivá křesťanka.

Proložní legenda nám přináší cenné poznatky, Ludmilin původ („knížete srbského dcera“), svatbu a společný křest a počet společných potomků, 3 synové a pouze jedna dcera.

²³ LUDVÍKOVSKÝ, J. (eds.) *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 1978, s. 21.

²⁴ Tamtéž, s. 27.

„Byla provdána za českého knížete jménem Bořivoj. Tehdy pak ne všichni byli pokřtěni. A když byli spolu, rozjasnily se oči srdce jejich a byli pokřtěni ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. I vystavěli chrámy a shromáždili kněze.“²⁵

Bořivoj umírá ve 36 letech.

Kronikář Kosmas zmiňuje Bořivojovo jméno ve druhé předmluvě a v první knize jeho *Kroniky české*. Kosmas v kronice jmenuje i Bořivojova otce Hostivíta a neopomíjí ani zmínit Bořivojův křest moravským biskupem Metodějem: „*Roku od narození Páně 894. Pokřtěn byl Bořivoj, první křesťanský kníže svaté víry.*“²⁶

Datování je zřejmě chybné. Kosmas totiž věděl, že Bořivoj žil v době Svatoplukově a Arnulfově. Věděl, že Svatopluk zemřel někdy okolo roku 894.²⁷ Nezbyvalo mu než klást Bořivojovo úmrtí před smrt Arnulfovu. Tu našel v německé předloze nesprávně datovanou rokem 901. Ve Fuldských análech je k roku 895 zmiňováno poselství vedené Spytihněvem a Vitislou,²⁸ Bořivoj tehdy už nebyl v čele státu. Kosmas tedy určil Bořivojovu smrt právě tímto rokem.

Kosmas datuje Bořivojův křest a dále až rok Václavova zavraždění, rok 929. O dataci Václavova zavraždění se vedou letité diskuze, čeští historici se přiklání spíše k roku 935 (Z. Fiala, D. Třeštík).

Kosmas dále popisuje šíření křesťanské víry v Čechách knížetem Bořivojem a jeho nástupci, zmiňuje Ludmilin původ, Ludmila byla dcerou Slavibora,²⁹ předáka z hrádku Pšova.

Bořivoj je v legendě *Diffundente sole* vyličen jako ten, co se „*skvěle květem vynikající krásy a mladistvé síly*“ a „*první zakladatel míst svatých, shromažďovatel kněží a náboženství křesťanského podporovatel*“. Opět je zde vyobrazen křest na Moravě i jeho okolnosti – usazení Bořivoje při slavnostní hostině na podlahu, Metodějův návrh, příprava na křest, návrat do Čech i s knězem Kaichem. V této legendě se ale uvádí návštěva Metoděje v Čechách, při které křtí Ludmilu: „*Po krátkém čase přišel pak svrchu*

²⁵ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 273.

²⁶ *Kosmova Kronika česká*, 1972, s. 34.

²⁷ http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_fu894.htm, staženo 26. 3. 2013, zde k nahlédnutí fuldské anály, přesné informace: Třeštík, 1997, s. 312.

²⁸ http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_fu895.htm, staženo 26. 3. 2013, zde k nahlédnutí fuldské anály, přesné informace: Třeštík, 1997, s. 100.

²⁹ Zmínka o Ludmilině otci Slaviborovi a hradu Pšova by mohla být pozůstatkem textu starých českých análů, o jejichž využití Kosmou tak intenzivně uvažoval, smýšlel a psal D. Třeštík.

*jmenovaný Metoděj do Čech a pokřtil svatou Ludmilu s mnohými jinými. A tak se šířila víra křesťanská v zemi drsnosti a nevzdělané pustoty.*³⁰

Legenda neopomíná vyhnání Bořivoje, jeho vyhnanství na Moravě, návrat do Čech a výstavbu chrámu „*ke cti Boží rodičky Marie při hradě v Praze, jak slíbil, když žil ve vyhnanství*“, jeho rodinný život – Ludmila, tři dcery a tři synové i jeho smrt.

2.1 Bořivojova životní data

O Bořivojově narození nemáme žádnou zmínku. O jeho dožitém věku ano. Vzhledem ke třem různým uváděným rokům úmrtí (35, 36, 37 let) v primárních pramenech a ke skutečnosti, že v roce 895 jednal v Řezně v čele českých knížat jeho syn Spytihněv, uvádí se, že Bořivoj zemřel nejpozději na jaře roku 895 (v době jednání v Řezně) a nejdříve v roce 888, neboť k tomuto roku se vztahuje narození jeho posledního syna. V roce 872 byl již Bořivoj knížetem, nemohl se narodit tedy v roce 859, protože v pouhých 13 letech by nemohl panovat. Bořivoj se tedy narodil mezi roky 852-857.

Bořivojův sňatek s Ludmilou se datuje k rokům 874/875. K těmto rokům dospěli historici syntézou roků narození jejich synů. V době sňatku mohlo být Bořivojovi mezi 17–23 let.

Mezi roky 888–889 nejspíše Bořivoj umírá.³¹

2.2 Bořivojovy ostatky

Při průzkumu v roce 1911 našel K. Hilbert uprostřed předpokládaného ochozu svatováclavské kaple dva kostrové hroby. Oba hroby byly umístěny rovnoběžně s hrobem knížete Václava, bližší K1 ve vzdálenosti 3,60 metrů od svatováclavského hrobu. Kostra v hrobu K1 byla úplná a orientovaná hlavou k západu ve vzpřímené poloze, hrob byl vyplněn vápnem a překryt zetlelým promáčknutým víkem.

Podle antropologického výzkumu patřila kostra čtyřicetiletému muži, středně robustní postavy dosahující výšky 168-169 cm.³²

³⁰ Chaloupecký, 1942, s. 100.

³¹ Třeštík, 1997, s. 195.

³² VLČEK, E. *Nejstarší Přemyslovci: Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Fyzické osobnosti českých panovníků. I. díl.* Praha: Vesmír, 1997, s. 62.

„Pro vyhovující věk, morfologickou i sérologickou souhlasnost knížete z hrobu K1 s příslušníky prvních tří generací přemyslovců a pro archeologicky zjištěný nejstarší způsob pohřbení (zakopaný vydřevený sarkofág) v areálu Pražského hradu v církevní stavbě musím vyslovit domněnku, že máme před sebou pohřeb knížete Bořivoje I., který zemřel na přelomu 80. a 90. let 9. stol.“³³

2.3 Ludmilina životní data

K určení přibližného roku narození kněžny Ludmily nám pomohou údaje o dožitém věku, které nalezneme v legendách, kde nacházíme dva odlišné věky dožití, 61 let, nebo 41 let.

„Není pochyby, že tu jde o písařský omyl (přehození desítky: LXI – XLI), otázkou však je, které z těchto čísel je správné.“³⁴

Pokud budeme manipulovat s číslem 61 a rokem zavraždění bude rok 921, tak Ludmilino narození můžeme klást do roku 860. Jestliže se budeme přiklánět k dožitému věku 41, tak by rokem narození byl rok 880. Ale Spytihněv podle análů zemřel v roce 915 ve 40 letech, rok narození je tedy 875. Jestliže byla Ludmila jeho matka, musel se jí Spytihněv narodit alespoň v 15 letech.

Nejasný je i Ludmilin původ. Udává se, že byla dcera předáka z hrádku Pšova Slavibora, dcera srbského knížete. Někdy je srbská země brána jako Pšovsko, pozdější Mělnicko, nebo jako země lužických Srbů.

Určitý problém může tkvět v tom, že Kristián ztotožňoval starobylý Pšov s Mělníkem. Zajímavá je ale skutečnost, že starší prameny o Mělníku vůbec nemluví, a naopak mladší (Kosmas) Pšov na Mělnicku také neumísťují. Shrňeme-li uvedené skutečnosti, jasně z toho vyplývá, že Kristiánova lokalizace Pšova na Mělnickou ostrožnu je nanejvýš problematičká.

O více než 100 let mladší Kosmas nedokázal Pšov vůbec lokalizovat, nabízí se proto otázka, zda informaci o Mělníku do *Kristiánovy legendy* nebyla vepsána až při následných opisech textů, např. ve 12.–14. stol. Problém by se dal vyřešit jen tehdy, pokud by se dalo přesně lokalizovat místo, na kterém stál starobylý Pšov.³⁵

³³ Vlček, 1997, s. 62.

³⁴ Třeštík, 1997, s. 178.

³⁵ Tyto informace sdělil autorce vedoucí bakalářské práce při konzultacích.

V době Spytihněvova narození byla Ludmila už Bořivojovou chotí, v této době jí bylo 15 let.

„Je to jistě útlý věk, avšak docela dobře možný, časné sňatky byly v raném středověku spíše pravidlem než výjimkou. Ke sňatku samému ovšem sotva došlo delší dobu před rokem 875, hranice pohlavní dospělosti se pohybovala okolo 12 let, nejzazší rozmezí pro sňatek by tedy byly roky 872–875. Nejsprávnější jistě bude klást sňatek do roku 874 nebo 875.“³⁶

Po smrti Bořivoje mohla Ludmila žít na Budči.

2.4 Bořivojův křest

Bořivojův křest je zmiňován u Kosmy, Kristiána, ale *První staroslověnská václavská legenda*, *Fuldské anály* či *Život Metodějův* o něm mlčí. *Crescente fide* či *Gumpoldova legenda* považují za prvního křesťanského knížete Bořivojova syna Spytihněva. Další skupina legend uvádí, že křest s Bořivojem přijela nejen jeho družina, ale i jeho choť Ludmila. Ve *Fuldských análech* máme jen zprávu o křtu čtrnácti českých knížat v roce 845.³⁷

Nejasná je i účast Metoděje na Bořivojově křtu, může jít o odraz historické reality nebo obecného misionářství, jak trefně upozorňuje D. Třeštík. Neboť tímto faktem by si Metoděj zneprátelil bavorské duchovenstvo, s nímž vedl spory ohledně Čech patřící pod bavorský vliv. O Bořivojově křtu mlčí i panonské legendy, zvláště *Život Metodějův*. A pro Metoděje mohl být tento křest nedůležitý.

Metoděj mohl spolupracovat se Svatoplukem v jeho politické strategii. Pomocí přijetí křtu si Svatopluk podroboval ostatní knížata a připoutával si je. Podobná strategie byla známá nejen v Byzanci, ale také ve francké říši.³⁸

Bořivoj se podrobil křtu nikoliv z důvodu, který je udáván v Kristiánovi. Hostiny byly v oné době diplomatickou schůzkou, ve které si měli být všichni rovni. Diskutabilní je

³⁶ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 194.

³⁷ http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_fu845.htm, staženo 26. 3. 2013, zde k nahlédnutí fuldské anály, přesné informace: Třeštík, 1997, s. 312.

³⁸ „Zavedlo by nás příliš daleko, kdybychom si probírali alespoň známější případy takových křtů, postačí si připomenout, že dobytí Saska Karlem Velikým bylo zakončeno křtem vůdce Sasů Widukinda, při němž byl Karel sám kmotrem, a že stejné křty, doprovázenými Karlovým kmotrovstvím, skončily avarské války; stejně postupoval Ludvík Němec v případě Haralda Dánského roku 828 a mnozí další.“ - Třeštík, 1997, str. 335.

i postup při Bořivojově křtu, nejdříve křest, poté poučení o víře. Toto ale odpovídá direktivám přijatým roku 796 na Dunaji, jejichž původcem byl Alkuin.³⁹

S Bořivojem byl možná pokřtěn i jeho syn Spytihněv. Možná ale Bořivoj také nemusel chtít nechat Spytihněva pokřtít, aby mohl vládnout, kdyby se křesťanství neujalo. V některých památkách je Spytihněv udáván jako první křesťanský panovník, tento názor podporuje tvrzení, že Spytihněv byl církevně podřízen Řeznu, tedy ne církvi, kterou Řezno považovalo za kacírskou.

Bořivoj byl nejen obdarován, ale byl mu dán i kněz Kaich který měl být nápomocen Bořivojovi při jeho povinnostech. K tomu Bořivoj potřeboval i kostel.⁴⁰

„Kněz Kaich, se kterým se Bořivoj vrátil do Svatoplukova dvora, se měl starat o duchovní potřeby knížecího neofyty a nějací další kněží byli asi vysláni z Moravy ke kostelům sv. Klimenta na Levém Hradci a P. Marie v Praze, jež dal Bořivoj postavit.“⁴¹

Následky Bořivojova křtu však nebyly zrovna pozitivní. I když Bořivoj šířil nové křesťanství opatrně, neboť kněz Kaich nemohl křtít a nevyvíjel žádnou misijní činnost a kostel sv. Klimenta nechal vystavět na menším hradišti – Levém Hradci. Přesto musel Bořivoj utéct na Velkou Moravu, neboť v Čechách byl zvolen knížetem Stojmír. Ale Svatopluk zřejmě zasáhl a znovu dosadil Bořivoje.

Svatopluk dobyl Čechy mezi podzimy roků 882 a 884, nejspíše na jaře roku 883. Pokud Bořivoje pokřtil sám Metoděj, muselo to být před jeho smrtí 6. dubna 885. Po dobytí Čech v roce 883 zřejmě následoval Bořivojův křest. K povstání došlo ještě roku 883, kdy mohl Svatopluk bojovat v Panonii, ale v roce 885 zasáhl a dosadil na knížecí stolec opět Bořivoje.

„Bořivojovým prvním činem po návratu se stalo založení kostela P. Marie v Praze; tak to alespoň podává Kristián.“⁴²

2.5 Historický vývoj v Čechách v době Bořivoje

V 9. století bojovaly české kmeny s franckou říší, spolupracovaly přitom s Velkou Moravou. V době Svatoplukovy vlády byly Čechy součástí Velkomoravské říše, v této

³⁹ Třeštík, 1997, s. 328–329.

⁴⁰ Tamtéž, 1997, s. 329.

⁴¹ SOMMER, P. - TŘEŠTÍK, D. - ŽEMLIČKA, J. (eds.) *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 251.

⁴² Třeštík, 1997, s. 338.

době byl Bořivoj pokřtěn. Křtem Bořivoj nezískal pouze víru, ale také se kulturně a politicky s Velkou Moravou sblížil. Po Svatoplukově smrti se české kmeny vedené Přemyslovci a charvátskými knížaty spojily s franckou říší.

První zmínku o rodu Přemyslovců nacházíme ve *Fuldských análech* (rok 872),⁴³ kde se objevuje zmínka o Bořivojovi, jako o jednom z knížat Čechů. Anály uvádějí pět jmen Zventislu, Herimana, Spoitimara a Moyslana, ale v některých rukopisech se objevuje ještě jedno jméno, Goriwei, které se může vyložit jako zkomolené jméno knížete Bořivoje.

Jméno Spoitimar může být pojmenování pro Stojmíra, který jako vládnoucí český kníže bojoval v roce 872 proti Frankům.

Reginova zpráva z roku 890 nám říká, že Arnulf Svatoplukovi postoupil vévodství české, kde do tohoto roku vládl vládce ze svého rodu a národa. Tímto vládcem mohl být Bořivoj. Ale od roku 890 panoval v Čechách Svatopluk, který byl Arnulfovým přítelem. Dokazuje to fakt, že Svatopluk byl kmotrem Arnulfova syna. Ale tento důvod může být jen domněnkou kronikáře.

Svatopluk ovládal Čechy nejspíše už v letech 882–884. Do roku 890 se Svatopluk spokojil vládou nad českými knížaty, ale v tomto roce chtěl vládnout sám. Tomuto cíli může dopomoci i možná smrt knížete, která do té doby v Čechách vládl.

Čechové přestali být věrni Frankům, neboť nyní patřili pod Velkou Moravu. Svatopluk tímto činem zpychl a vzbouřil se proti Arnulfovi. Ten ale proti němu podnikl výpravu, kterou zpusťošil Moravu a donutil Svatopluka, aby požádal o mír a jako rukojmího mu dal svého syna.⁴⁴

2.6 Místa spjatá s postavou Bořivoje

Levý Hradec bylo přemyslovské hradiště, kde kníže Bořivoj nechal vystavět první kostel na našem území, kostel svatého Klimenta. Po příchodu z vyhnanství na Velké Moravě Bořivoj zakládá druhý kostel, a to kostel Panny Marie v Praze.

2.6.1 Levý Hradec

Levý Hradec patří nejen k polokulturním lokalitám, ale také k polyfunkčním formám osídlení, a to díky mnoha faktorům, např. dostatkem vodních zdrojů, zemědělské

⁴³ http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_fu872.htm, staženo 26. 3. 2013, zde k nahlédnutí fuldské anály, přesnější informace: Třeštík, 1997, s. 100.

⁴⁴ Třeštík, 1997, s. 189.

půdy a přiměřeně členitého terénu, ohraničenosti polohy a její oddělení od okolní krajiny, blízkost řeky Vltavy a také existence kostela sv. Klimenta.⁴⁵

Celek levohradeckého hradiště utváří dvě plochy, od sebe oddělené roklí „*Ve Vikouši*“.

„*Na předhradí (Pravém Hradci) sídlilo svobodné zemědělské obyvatelstvo a snad i řemeslníci. Obyvatelé předhradí používali knížecí ochrany za mohutným opevněním a pracovali také pro knížete, odvádějice mu naturální poplatky. Jejich povinností rovněž byla obrana hradeb.*“⁴⁶

Hradiště bylo obýváno nejspíše knížecí družinou a nejbližším služebnictvem, to dokazuje náročný způsob stavby a vnitřní úprava srubů.⁴⁷

2.6.2 Kostel svatého Klimenta

Při opravě kostela v roce 1939 narazili dělníci na neznámé zdivo, které částečně poškodili. Místní sběratel K. Chaloupecký ale upozornil Památkový úřad na neodborné zacházení, a tak byl Státním archeologickým ústavem pověřen Ivan Borkovský, aby další práce trvajícími od 27. března do 22. dubna 1940 dokumentoval.⁴⁸ Kostel byl podle Borkovského postaven v 9. století jako důsledek Bořivojova Křtu na Velké Moravě, ale tato datace není podložena archeologickými prameny, jak upozorňuje Petr Sommer. Výzkum Sommera nepotvrzuje datování Borkovského. Sommer datuje základy rotundy podle frekvence výskytu základového kamene do 12.–13. století, nebo podle rozboru pohřebiště spjatého s rotundou naznačuje období přelom 11. a 12. století. Původní první kostel bychom podle principu stálosti místa chrámových staveb mohli přibližně hledat na místě dnešního chrámu.⁴⁹

„*Levohradecká rotunda byla svatyní malou, jen pro malou obec křesťanskou, jistě jen pro knížete a jeho nejbližší, s vnitřní prostorou postačující náboženským potřebám až do doby pozdně gotické.*“⁵⁰

⁴⁵ TOMKOVÁ, K. *Castrum Pragense: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů, Díl. I.* Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2001, s. 174.

⁴⁶ BORKOVSKÝ, I. *Levý Hradec: Nejstarší sídlo Přemyslovců.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 76.

⁴⁷ Tamtéž, s. 74.

⁴⁸ Tomková, 2001, s. 191.

⁴⁹ SOMMER, P. *Začátky křesťanství v Čechách: Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury.* Praha: Garamond. 2001, s. 152–160.

⁵⁰ Borkovský, 1965, s. 55.

Rotunda na Levém Hradci je tedy prvním známým českým kostelem okrouhlého tvaru a jediná dochovaná v jádře středověká kamenná stavba na Levém Hradci. V této rotundě se konala podle Kosmy i volba druhého českého biskupa Vojtěch 19. února 982.⁵¹

Existence kostela svatého Klimenta je zmiňována v *Legendě Kristiánově*: „*A když jej ve víře Kristově plně vzdělal, dovolil mu, obohativ ho mnohými dary, aby se vrátil domů, a dal mu s sebou kněze ctihodného života jménem Kaicha. Navrátivše se pak domů, usoudil řečeného kněze na hrádku, jeho jméno bylo Hradec, a založili tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta, papeže a mučedníka, satanovi mnoho škod působíce a lid Kristu Pánu získávající.*“⁵²

2.6.3 Kostel Panny Marie

Kostel Panny Marie je nejstarší kulturní památka Pražského hradu a druhý kostel na českém území.

„*Starobylý kostel P. Marie stál v místech nebo blízko míst, kde nejpravděpodobněji předtím stály jakési objekty, spojené s předkřesťanským kultem.*“⁵³

Výzkum, vedený Ivanem Borkovským, předpokládaného místa kostela P. Marie proběhl v roce 1930 při stavbě hlavního kolektoru probíhajícího od III. nádvoří napříč II. nádvořím a průjezdem na nádvoří „*Na baště*“. V průjezdu byly objeveny cesty dlážděné oblázky, opukové řádkové zdivo starobylé techniky, hrobky z opukových kamenů, lidské kosterní pozůstatky. Pod dlaždicemi a vrstvou podložky ze žlutky se našly otvory po sloupech z jakého si staršího dřevěného stavení, zřejmě kostela P. Marie.

Legenda Kristiánova neopomíjí zmínit okolnosti vzniku kostela: „*Poněvadž pak tento kníže, když dlel na Moravě, učinil Bohu všemohoucímu slib, jestliže ho Pán přivede se cti zpět do vlasti, že postaví basiliku ke cti blahoslavené matky boží a věčně neporušené Panny Marie, když se vrátil, bez prodlení hleděl splniti svůj slib na samém hradě Praze.*“⁵⁴

⁵¹ Borkovský, 1965, s. 57.

⁵² Ludvíkovský, 1978, s. 22

⁵³ Borkovský, 1965, s. 79.

⁵⁴ Ludvíkovský, 1978, s. 25.

3 SPYTIHNĚV

O synovi Bořivoje a Ludmily knížeti Spytihněvovi nemáme mnoho zpráv, nejvíce informací se dovídáme ze svatováclavských legend. Kníže Spytihněv vládl v Čechách nejspíše v letech 888/894–915, v období mezi roky 888–894 byl v područí Svatopluka.⁵⁵ Spytihněv byl nejspíše bezdětný a po jeho smrti, přibližně v roce 915, se vlády ujímá jeho mladší bratr Vratislav.

Jedním z důležitých zdrojů poznatků o Spytihněvovi nacházíme v legendách. Je zde zmiňován jako Bořivojův syn a nástupce, nejen ve vladařských záležitostech, ale také jako pokračovatel christianizace. Jako první křesťanský panovník je Spytihněv udáván v legendě *Crescente fide*. S šířením křesťanství se neopomíjí ani vybudování dalšího křesťanského kostela, a to rotundy sv. Petra na Budči.

Legenda *Fuit* upozorňuje na Spytihněvovu víru a věk dožití: „*Po něm ve vládě nastoupil jeho prvorozený syn jménem Spytihněv. Shromažďuje kněží a kleriky, žil s odevzdaností ve víře Kristově. A naplniv čtyřicet let svého života, rozloučil se s tímto světem. Po jeho skonu ujal se kormidla vlády bratr jeho Vratislav.*“⁵⁶

Legenda *Crescente fide* se rozšířila i do Bavorska, kde byla upravena. V bavorském znění se za prvního křesťanského knížete považuje právě Spytihněv a ne jeho otec. Spytihněv totiž uznal bavorskou církevní nadvládu nad Čechami: „*V něm již za panování blahé paměti Jindřicha, slavného krále franského a římského, jeden muž toho kmene, vznešený rodem a silou převyšující své soukmenovce, jménem Spytihněv, syn Bořivojův, drže správu knížectví pod svrchovaností královou, byl zváben sladkou touhou po božím zákonu, a ne málo chtěl po tom, aby se znovu zrodil tajemství posvátného pramene, očistil se křtem svatým, a novou horlivostí jsa zanícen zbudoval dva chrámy na čestnou paměť Boha a jeho blahoslavené Rodičky, jakož i svatého knížete apoštola Petra; v nich brzy potom dějí se přispěním pomoci boží každoročně nesčíslné zázraky.*“⁵⁷

V *Kristiánově legendě* je Spytihněv popisován jako nástupce svého otce nejen jako vládce, ale také jako pokračovatel v šíření křesťanské víry. Spytihněv umírá ve věku 40 let: „*I ujal se po něm vlády jeho prvorozený syn Spytihněv, všelikými ctnostmi dobré povahy a pověstí svatosti nadmíru se skvící. Neboť napodobuje svého otce, zakládal chrámy boží,*

⁵⁵ Sommer, Třeštík, Žemlička, 2009, s. 548.

⁵⁶ Chaloupecký, 1942, s. 61.

⁵⁷ Tamtéž, s. 137.

*shromažďoval kolem sebe kněze a kleriky, jsa dokonalý ve víře Kristově a dovršiv čtyřicet let svého života, odešel z tohoto světa k hvězdám.*⁵⁸

Kosmas uvádí Spytihněva jako syna Bořivoje a Ludmily a nástupce na otcově panství.⁵⁹

Na konci legendy *Diffundente sole* se můžeme dočíst i o Spytihněvovi, ale byly už obdobně napsány v legendě *Fuit.*: „*I ujal se po něm vlády jeho prvorozený syn Spytihněv, všelikými ctnostmi se stkvící. Neboť napodobuje svého otce, zakládal chrámy boží, shromažďoval kolem sebe kněží a kleriky, jsa dokonalý ve víře Kristově, a dovršiv léta svého života, skončil svůj poslední den, ubíraje se k hvězdám.*“⁶⁰

3.1 Spytihněvovy ostatky

Díky stavebním úpravám západního traktu Pražského hradu, se kterými současně probíhal i archeologický a stavební výzkum, byly za severní zdi průjezdu spojujícího II. a IV. nádvoří objeveny základy kostela. Kostel byl zřejmě vystavěn Spytihněvem na místě bývalého Bořivojova kostela Panny Marie.

Zde byly nalezeny dvě hrobky. V mladší hrobce bylo nalezeno mužské tělo, které bylo do hrobky vloženo bez rakve a přikryté pouze prknem. Několik let po úmrtí tohoto muže bylo do hrobky vloženo i tělo ženy, také bez rakve. Mrtvá byla přikryta pouze plátnem, na kterém byly položeny trámce a na ně prkno, dále na okraje byla nakladena malta a do ní položena opuková náhrobní deska.⁶¹

V 10.–11. století byl kostel poškozen a hrobka rozbořena. V této hrobce byla nalezena i třetí lebka, která se do těchto míst dostala až po určité době.

Obě kostry byly porušeny, zachovaly se pouze lebky, kostry hrudníků, horních končetin a kostry nohou. Podle dochovaných částí lze říci, že těla byla pohřbena v natažené poloze na zádech s rukama podél těla a hlavy směřovaly k západojihozápadu, kostry byly uloženy nad sebou.

Při výzkumu Ivanem Borkovským byly v hrobě nalezeny i dvě stříbrné hrozníčkovité náušnice, které se vyskytují od 7. do poloviny 10. století, a stříbrné záušnice

⁵⁸ Ludvíkovský, 1978, s. 26.

⁵⁹ Kosmova *Kronika česká*, 1972, s. 35.

⁶⁰ Chaloupecký, 1942, s. 101.

⁶¹ Borkovský, 1969, s. 95–96.

s očkem. Tento nález je rozhodující pomůckou a dokladem pro datování pohřbeného knížete a kněžny.

Těla se připisují knížeti Spytihněvovi a jeho manželce, jejíž jméno neznáme a o které se nezmiňují ani primární prameny.⁶²

Antropologický výzkum Emanuela Vlčka zkoumající kosterní pozůstatky knížete Spytihněva ukázal, že „o příčině smrti zachované pozůstatky nevyovídají. Nebyla přítomna žádná choroba projevující se na kostře, ani nebylo prokázáno žádné poranění, které by vedlo k smrti.“⁶³

Výzkum potvrdil, že Spytihněv umřel ve věku 40–45 let, takže jeho rok narození musíme klást před rok 875.⁶⁴

3.2 Spytihněvova doba

Fuldské anály udávají Spytihněvovo úmrtí k roku 915. Všechny rukopisy se shodují ve věku Spytihněvova úmrtí, ve věku 40 let, narodil se tedy v roce 875. V tomto roce už musela být Ludmila manželkou Bořivoje a mohlo jít být kolem 15 let.

V době otcovy smrti byl Spytihněv ještě dítě (13–14 let), byl tedy na samé hranici dospělosti. Knížecí stolec byl tak uprázdňen a Svatopluk měl vhodnou záminku, aby na něj mohl dosednout sám, a tak se Čechy staly součástí Velké Moravy. V roce 894 však Svatopluk umírá a vlády se ujímá Spytihněv.

V roce 895 Spytihněv spolu s ostatními českými knížaty uznal svrchovanost Bavorů. Od tohoto roku se také nejspíše datuje církevní příslušnost Čech k řezenské diecézi. V čele poselstva k Arnulfovi stál v roce 895 vedle Witisly právě Spytihněv, to svědčí o pevném postavení Přemyslovců v Čechách.⁶⁵

*„Tato česká reprezentace složila v Řezně Arnulfovi vazalský slib výměnou za slib ochrany, především před Moravany.“*⁶⁶

Bavorští biskupové tvrdí, že kdysi jezdil pasovský biskup zcela volně na Moravu a vykonával tam ze své moci církevní správu. Později odvrhli Moravané křesťanství, neboť přijali křesťanství Metodějovo, vojensky se vzepřeli říši, takže pasovský biskup již na Moravu jezdit nemohl. Pro řezenské biskupy, a tím i pro autora legendy *Crescente*,

⁶² Vlček, 1997, s. 86–88.

⁶³ Tamtéž, s. 94.

⁶⁴ Tamtéž, s. 112.

⁶⁵ http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_fu895.htm, staženo 29. 3. 2013, zde k nahlédnutí fuldské anály.

⁶⁶ Třeštík, 1997, s. 351.

mohl být tudíž skutečným křesťanským knížetem v Čechách ten, kdo se církevně právně podířil Řeznu, a tím byl právě kníže Spytihněv.⁶⁷

Velká Morava přestala existovat v roce 906, kdy Maďaři porazili Mojžíra II. Spojenectví mezi Čechami a Bavorskem bylo předem namířeno proti Velké Moravě, ale po roce 906 směřovalo proti Sasům. Maďarské vojsko na žádost Daleminců táhlo na Sasy a prošlo Čechami. K průchodu zřejmě dostali Spytihněvův souhlas, neboť Maďaři zničili Velkou Moravu a teď táhli na nebezpečné Sasy.⁶⁸

3.3 Místo spjaté se Spytihněvem - Budeč

Budeč bylo hradiště vybudované na mohutném terénním bloku široké ostrožny, jejíž celková plocha je více než 23 hektarů: *„Nejstarší částí hradiště je akropole, jejíž opevnění bylo postaveno někdy na přelomu 8. a 9. století. Nálezy z jejího areálu bezpečně dokládají přítomnost slovanské nobility. Na rozlehlém prostoru severně a severovýchodně od nejstaršího hradiště se původně nalézaly neopevněné vesnické osady.“*⁶⁹

Vnitřní areál hradiště činí asi 3,3 hektaru a nachází se na jižním okraji ostrožny, při jihozápadním obvodu na něm stojí rotunda sv. Petra, jediná zachovaná památka z někdejší zástavby. Výstavbu rotundy lze datovat na přelom 9. a 10. stol.

Kristián zmiňuje Budeč v souvislosti s Václavovým vzděláním: *„Svého pak staršího syna Václava, hochu vroucí mysli, dal na vzdělání v zákoně božím a v písmě na hrad, jenž se nazývá Budeč, kde byl a je kostel zasvěcený od jeho bratra a předchůdce Spytihněva ke cti knížete apoštolů blahoslaveného Petra.“*⁷⁰

O poslání syna Václava na Budeč píše i legenda *Crescente fide*: *„Otec pak jeho, chtěje splniti touhu jeho srdce, posla ho na hrad zvaný Budeč, aby se tam učil žaltáři u nějakého ctihodného kněze jménem Učena.“*⁷¹

⁶⁷ Třeštík, 1997, s. 322–323.

⁶⁸ Tamtéž, s. 357.

⁶⁹ SLÁMA, J. *Střední Čechy v raném středověku. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 16.

⁷⁰ Ludvíkovský, 1978, s. 29.

⁷¹ Chaloupecký, 1942, s. 79.

4 VRATISLAV

Vratislavovo narození se datuje do roku 888. V roce 906 se oženil s havolanskou kněžnou Drahomírou, se kterou měl za 15 let jejich manželství 7 dětí, prvorozeného Václava (907), Boleslava (915), Spytihněva a čtyři dcery, jménem známe pouze Přibyslavu. Vratislav dále pokračoval v tradici christianizace Čech, nechal na Pražském hradě vystavět chrám sv. Jiří. Ve věku 36 let dne 13. února 921 kníže Vratislav umírá.⁷²

Vratislav je v legendách uváděn jako syn Bořivoje a Ludmily, bratr Spytihněva, po jehož smrti začíná vládnout, manžel Drahomíry, šířitel křesťanství, zakladatel chrámu sv. Jiří, Václavův otec, který uspořádal synovi slavnostní postřižiny a poslal jej studovat na Budeč,⁷³ zemřel ve 33 letech. Ale *První staroslověnská václavská legenda* zase tvrdí, že zemřel po 33 letech své vlády, k tomu se přiklání i výzkum Emanuela Vlčka.⁷⁴

Informace v ruských redakcích *První staroslověnské svatováclavské legendy* se rozcházejí.

V *První staroslověnské legendě* o svatém Václavovi *Vostokovovy redakce* je jméno Vratislavovo zmíněno už v samém počátku legendy: „Žil v Čechách kníže slávou veliký, jménem Vratislav, a žena jho Drahomíra. A zplodili prvorozeného syna, a když ho křtili, nazvali ho jménem Václav.“⁷⁵

Legenda líčí Václavovy postřižiny a Václavovo vzdělání na Budči, kam jej poslal otec. Podle této legendy v době Václavova studia na Budči Vratislav umírá.

V *Minejní redakci* této legendy se zase uvádí, že Vratislav sám dosadil Václava na knížecí stolec: „A chlapec vyrostl, takže ho měl jeho otec Vratislav dosadit na svůj stolec; sám byl (totiž) starý a očekával svou smrt. A Vratislav pozval z knížat (toho), kdo byl tehdy pod jeho mocí, i biskupy a všechno chrámové duchovenstvo. A když dobrý a

⁷² TŘEŠTÍK, D. - ČECHURA, J. - PECHAR, V. *Králové a knížata koruny české*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 116.

⁷³ Legendy zmiňují Václavovo studium na Budči, kam jej poslal jeho otec. Zde se měl Václav učit latinským a v některých legendách se objevuje i slovanským knihám. Pozdější verze I. staroslověnské legendy zase tvrdí, že slovanským knihám nechala Václava vyučit Ludmila a pak jej Vratislav poslal na Budeč. Pokud nebyla na Budči žádná škola, nevíme, proč Václava nemohl vyučovat nějaký kněz v Praze. Možná po Bořivojově smrti žila na Budči Ludmila.

„Vezmeme-li v úvahu, že zaopatření se tehdy členům přemyslovského rodu dostávalo na hradech mimo Prahu, je možné uvažovat, že tento „dům“, vlastně dvorec, se nacházel na Budči. Vysvětlovalo by to, proč Vratislav svého staršího syna někdy po roce 915, po jeho postřižinách, poslal právě na Budeč a vysvětlovalo by to také, proč Čechové vytýkali Ludmile, že špatně vychovává Václava, když z něho dělá spíše mnicha než knížete.“ - Třeštlík, 1997, s. 366.

Výchova budoucího knížete by měla směřovat k válečným dovednostem a ctnostem, je tedy možné, že historie o Václavově vzdělání je jen výmyslem legendistů.

⁷⁴ Vlček, 1997, s. 105–106.

⁷⁵ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 68.

nábožný biskup Inotarij se vším klérem odzpívali svou liturgii v kostele naší přesvaté Paní, bohorodičky a vždy Panna Marie, uvedše chlapce postavili (ho) na stupeň před oltářem; a biskup mu požehnal, takto pověděl: „Pane (a) bože, Ježíši Kriste, požehnej (svým) požehnáním tomuto dítěti, neboť tys požehnal všem svým spravedlivým, Abrahámovi i Izákovi i Jákobovi, a tys korunoval pravověrné císaře, rovné apoštolům, Konstantina a Helenu.“ A takto když ten nábožný biskup pověděl, pro jeho modlitby začal chlapec růst, jsa chráněn milostí boží.“⁷⁶

Informace je rozporuplná, protože Vratislav nejspíše zemřel ve věku 33 let. V tomto věku však Vratislav nemohl myslet na svou smrt. Údaj se do legendy mohl dostat z *Proložní legendy* o svaté Ludmile, kde se píše, že Vratislav „vládnuv 33 let“ a nikoliv, že zemřel ve 33 letech. Autor *Minejní redakce* zřejmě zaměnil postřiziny s intronizací, tedy se slavnostním uvedením na trůn.

Minejní legenda se zmiňuje o Budči, kam byl Václav poslán Vratislavem, aby se naučil latinským knihám. V této době měl Vratislav umřít.⁷⁷

V legendě *Fuit* se zmiňuje Vratislavovo jméno v souvislosti s jeho nástupem vlády po smrti bratra Spytihněva a pak až jen o úmrtí ve 33 letech: „Když však řečený kníže Vratislav, dovršiv třiatřicet let svého života, opustil skličující pouta tohoto světa a syn jeho Václav, tou dobou ještě chlapec, ujal se vlády a říše otce svého, matka chlapcova, jménem Drahoimř, setrvala ve stavu vdovském.“⁷⁸

Crescente fide říká, že Vratislav byl po smrti Spytihněva zvolen českými velmoži na knížecí stolec a pokračoval v šíření křesťanství: „Když pak svrchu jmenovaný ctihodný muž odešel z tohoto světa, všichni velmožové té země se shromáždili a zvolili jeho mladšího bratra Vratislava vévodou a knížetem místo něho. Také ten byl velmi horlivý v náboženství křesťanském a zbudoval kostel ke cti svatého Jiří, mučedníka Kristova.“⁷⁹

Na Václavovo přání jej Vratislav posílá na Budeč, kde má být vzděláván knězem jménem Učen.⁸⁰

Crescente neříká nic o roku úmrtí či dožitém věku kníže Vratislava.

V *Kristiánově legendě* je zmiňován sňatek Vratislava s Drahoimřou: „Po jeho smrti se ujal správy knížectví, jak známo, bratr jeho Vratislav, jenž měl manželku jménem Drahoimř, ze Stodoran, země pohanských Slovanů, kterou třeba přirovnati k oné Jezabel,

⁷⁶ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 115–116.

⁷⁷ Tamtéž, s. 116.

⁷⁸ Chaloupecký, 1942, s. 61.

⁷⁹ Tamtéž, s. 79.

⁸⁰ Tamtéž, s. 79.

jež ve své zlobě vraždila proroky, nebo k Evě, manželce prvního člověka, která porodila Kaina a Abela. Neboť Dramiř povila tomuto knížeti dva syny, jednoho jménem Václava, druhého pak Boleslava. Ale o tom bude řeč až na příslušném místě.⁸¹

V legendě se také praví o založení chrámu sv. Jiří i o tom, jak Vratislav poslal svého staršího syna Václava na Budeč: „Když se tehdy, jak jsem už poznamenal, jmenovaný vévoda Vratislav ujal vlády po svém zemřelém bratru, upevniv své panství, založil basiliku ke cti blahoslaveného Jiří Mučedníka, ale byv překvapen smrtí, nespátřil jejího posvěcení, po němž dlouho toužil. Svého pak staršího syna Václava, hochu vroucí mysli, dal na vzdělání v zákoně božím a v písmě na hrad, jenž se nazývá Budeč, kde byl a je kostel zasvěcený od jeho bratra a předchůdce Svytihněva ke cti knížete apoštolů blahoslaveného Petra.“⁸²

V *Proložní legendě* je Vratislav zmíněn jako syn kněžny Ludmily, který se ujímá vlády po otcově smrti.⁸³

Kosmas uvádí Vratislava jako syna Bořivoje a Ludmily. V kronice se dočteme o panování Vratislava po smrti staršího bratra Svytihněva, o jeho svatbě s Drahomiř pocházející z tvrdého kmene lutického, která byla podle slov Kosmy „k víře křesťanské tvrdší než skála“. Dále zde Kosmas upozorňuje, že Bořivojovi potomci pokračovali v šíření křesťanské víry.⁸⁴

Legenda *Oriente iam sole* Vratislava vykresluje jako nejkřesťanštějšího vévodu, který se postaral o náboženskou výchovu syna Václava. V kontrastu s křesťanským otcem je líčena Václavova matka Drahomíra, která takového syna nebyla hodna, neboť byla pohankou.⁸⁵

4.1 Vratislavovy ostatky

Výzkum baziliky sv. Jiří v letech 1952–1962, kterou v roce 920 nechal vystavět Vratislav, nezjistil, na kterém místě se hroby Vratislava a Ludmily původně nacházely. Vratislavův vnuk Boleslav II. baziliku přestavěl. Důvodem této přestavby může být i původní nedokončená výstavba. Boleslav tehdy vystavěl nový a větší kostel nad původní částí Vratislavova kostela. Po dokončení dal kníže Boleslav II. přenést do kaple pod jižní

⁸¹ Ludvíkovský, 1978, s. 27.

⁸² Tamtéž, s. 29.

⁸³ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 273.

⁸⁴ *Kosmova Kronika česká*, 1972, str. 34–35.

⁸⁵ Chaloupecký, 1942, s. 220–221.

věží a Vratislavovy ostatky do nového hrobu na pravé straně hlavní lodi kostela. Tato tumba byla otevřena v roce 1959 při archeologickém výzkumu Ivana Borkovského⁸⁶ a 26. listopadu 1959 byla dutina v této tumbě komisionálně otevřena.

„V dutině tumby byla uložena olověná truhlice uzavřená volným zaklopeným vikem. Byla převázána lněnou tkanicí, na které bylo připevněna oválná pečeť z červeného vosku, patřící svatojiřské abatyši Kateřině z Lipolice (1378–1386).“⁸⁷

V pouzdře byla pergamenová autentika, na které byl napsán text o deseti řádcích. Text potvrzuje věrohodnost uložených pozůstatků a příslušnost knížeti Vratislavovi.

V olověné schránce, která byla z hrobu vyňata, se nacházely kosterní pozůstatky knížete Vratislav zabalené do bílé lněné tkaniny. Kosterní pozůstatky byly zřejmě před vyzvednutím v době Karla IV. stráveny rozpadovými procesy. Před tím byly uloženy jen v dřevěné rakvi, tento fakt dokládají části dřevěného vlákna na kostech.

Přenesení do olověné schránky zachránilo Vratislavovy pozůstatky před dalším rozpadem. Olověná schránka působila 600 let na kosti bakteriocidně a ochránila je od nežádoucího vlivu prostředí.⁸⁸

Antropologická studie nám může přiblížit i povahový rys Vratislava. Výzkum upozorňuje na nepravidelnost Vratislavova chrupu, která byla zřejmě způsobena protahovaným dumláním v dětství. Nejčastěji se ale vada upravuje při prořezávání stálého chrupu, pokud se ale zlovyk dále přetrvává, vada zůstává trvalou: *„Uvedeným zlovykům podléhají zvláště děti zakřiknuté, ostýchavé a nervově labilní.“⁸⁹*

Příčina smrti ani žádné chorobné či traumatické změny projevující se na kostě nebyly zjištěny, pouze vyhojená fraktura nosních kůstek, na rentgenovém vyšetření bylo odhaleno příčinné proužkování spongiózy, které dokládalo poruchy v mineralizaci kostní tkáně jako možný důsledek prodělané těžké infekční choroby nebo strádání v útlém mládí.

Nejen u Vratislava, ale i u jeho matky Ludmily a syna Václava vědci zjistili určité endokrinopatie, tj. poruchy žláz s vnitřní sekrecí, které se projevují zvýšenou pohotovostí osifikovat svalové úpony a vazy, především na spodině lebky, a dále předčasným uzávěrem lebečních švů ve stupni, jenž neodpovídal věku jedince. U Vratislava a Václava dokonce všechny švy zcela vymizely. Tento fakt činil potíže při odhadu jejich věku.

⁸⁶ BORKOVSKÝ, I. *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*. Praha: Academia, 1975, str. 32 – 37.

⁸⁷ Tamtéž, s. 97.

⁸⁸ Vlček, 1997, s. 97–99.

⁸⁹ Tamtéž, s. 108.

Podle legend se Vratislav dožil 33 let. Soudně-lékařské a stomatologické metody však toto tvrzení popírají. Vratislavův dožitý věk byl stanoven na $45 \pm 6,5$ roku a datum narození tedy odpovídá období kolem roku 875.

*„Historický údaj „33 let“ je asi délkou vlády knížete, nejprve jen údělně, posledních šest let před smrtí však pražské. Asi ve 20 letech, r. 895, se mu narodil první syn, Václava, který byl r. 935 zavražděn, asi jako 40letý.“*⁹⁰

4.2 Vratislavova doba

Vratislav je druhým známým synem Ludmily a Bořivoje, který se narodil 12-13 let po sňatku rodičů v roce 888. Podle legendy *Fuit*, Kristiána a *Prologu* měla Ludmila s Bořivojem kromě prvorozeného Spytihněva a již zmíněného Vratislava ještě jednoho syna a tři dcery, ale jménem je bohužel neznáme.

Při datování Vratislavova sňatku s Ludmilou nám nejvíce pomůže datum narození jejich prvorozeného syna Václava. Václav se mohl nejdříve narodit roku 902, kdy už Vratislav dosáhl 14 let. V roce 921 měl mít Vratislav již dva syny a zřejmě 4 dcery. Pokud se budeme domnívat, že Václavovo narození se pojí s rokem 907, sňatek se tedy uskutečnil o rok dříve, v roce 906. 15 let trvajícím sňatek s Drahomírou z rodu Havolanů⁹¹ může svědčit o sňatkové politice. Čechy v této době byly tedy orientovány na Bavorsko a pomocí sňatku s kněžnou Havolanů Ludmilou získaly další spojení.

*„Když pak Vratislav nastupoval roku 915 na trůn, bylo jeho nejstaršímu synovi právě sedm let a jedním z prvních vladařských činů otcových bylo uspořádání slavnostních postřizín.“*⁹²

V době vlády knížete Vratislava stál v Praze pouze kostel Panny Marie, Vratislav dal vystavět kostel svatého Jiřího, který za jeho vlády nebyl ani vysvěcen, neboť stavba započala brzy před rokem 921.⁹³

⁹⁰ Vlček, 1997, s. 229.

⁹¹ „Jejich centrem byly oblasti na Havole a Sprévé, tj. v širokém okolí dnešního Berlína.“ – Třeštík, 1997, s. 362.

⁹² Třeštík, 1997, s. 204.

⁹³ „Zjistilo se, že kostel Vratislavův nebyl dokončen, proto také kníže Boleslav II. vybudoval zároveň s klášterem kostel nový; starý kostel Vratislavův mohl být přitom přizpůsoben potřebám nově založeného kláštera. Zjištění zde uvedená jsou důležitá z hlediska historického: přispívají k poznání prvního nejstarší Vratislavovy a druhé Boleslavovy kostelní stavby svatojiřského kostela na pražském hradě a její stavební stratigrafie.“ - Borkovský, 1975, s. 21.

Třeštík s odvoláním na kronikáře Adama z Brém tvrdí, že roku 915 se Čechové účastnili maďarské výpravy proti Sasku. Jak jsme již zmínili, Maďaři na této výpravě prošli Čechami a Vratislav se zřejmě přidal ke spolenectví, stejně jako Arnulf. Arnulf v letech 914–917 prý pobýval u Maďarů. Další možnost tvrdí, že Arnulf našel útočiště u otce své manželky Berenga, který žil ve Veroně, kde byl v této době biskupem Notar II. Biskup Notar se mohl do Prahy dostat s posláním od Arnulfa. Vratislav zřejmě požádal Notara, aby sloužil slavnostní mši postřižin jeho syna Václava. V této době řezenský biskup Tuta odsuzoval a kritizoval Arnulfa a veřejně podporoval Arnulfova protivníka Konráda I., proto jej Vratislav na postřižiny nepozval.

„Kdyby se bývaly Arnulfovy plány na spojení se severní Itálií podařily, ubíraly by se i dějinné osudy Čech jinou cestou. Nebyly by zatíženy existencí tak mocného souseda, jakým byla středověká německá říše, a i kulturně by nepochybně vypadaly jinak. Nebyly to plány nereálné, v době, kdy Vratislav jednal s Arnulfem, se vůbec nezdálo, že na západ od České kotliny vznikne nějaký mocný stát. V Čechách posly přinášející tuto novinu nepřijal již Vratislav, který zemřel 13. února 921, nýbrž jeho manželka Drahomíra.“⁹⁴

⁹⁴ Třeštík, 1997, s. 363–364.

5 LUDMILA

Dějiny nepatří jen mužům, důkazem je životní příběh kněžny Ludmily, která se účastnila mnoha důležitých událostí, přijetí křesťanství Přemyslovci, zániku Velké Moravy, panování svých synů či poručnické vlády Ludmila byla nejen první českou, ale také slovanskou světící. Stala se patronkou vinařů, babiček, matek a křesťanských vychovatelů, ale především českou spolupatronkou nazývanou „matka české země“.

„Sv. Ludmila je zobrazována v dlouhém řasnatém šatu, s hlavou pokrytou závojem, případně knížecí čapkou. Jejím hlavním atributem je stočený závoj nebo šál kolem krku (nástroj umučení), případně provaz, který někdy drží v ruce. Ojediněle má v ruce misku s hrozný nebo staroboleslavské paladium.“⁹⁵

Některé literární památky se postavě Ludmily věnují více, některé méně. Ve václavských legendách je Ludmila často zmiňována v souvislosti s Václavovým vzděláním. V legendách věnované její památce je zmiňován Ludmilin původ, pohanské mládí, rodina, neshody s Drahomírou, vražda i posmrtné zázraky.

Ve *Vostokově*⁹⁶ i *Minejní*⁹⁷ redakci *První staroslověnské svatováclavské legendy* se Ludmilino jméno objevuje v souvislosti s Václavovým studiem. Jeho bába Ludmila jej nechala vyučovat slovanským knihám. Václav jako pravý věřící, který ctí a řídí se biblickým Desaterem, přivedl svou matku Drahomíru zpět do vlasti. Legenda ale nevysvětluje, proč Drahomíra vlast opustila, možným důvodem mohla být Ludmilina smrt.

Podle legendy *Fuit* se Ludmila po Vratislavově smrti uchýlila na Tetín, neboť nechce překážet své tchýni Drahomíře. Ludmila tuší svou brzkou smrt a stává se horlivější křesťankou. Před svou smrtí je na Ludmilino přání knězem Pavlem sloužena svatá mše, při které se Ludmila vyzpovídává. Při čekání na smrt se Ludmila obrací k modlitbám a k Bohu. K večeru na Tetín do Ludmilina domu vtrhne družina vrahů. Ludmila jim připomíná laskavosti, kterými je zahrnovala. Ale oni ji povalí na podlahu. Na Ludmilinu prosbu jí ještě nechají se pomodlit, ale její vyslovené přání o způsobu usmrcení neuposlechnou a místo setnutí ji uškrtí provazem. Umírá patnáctého září v časných nočních hodinách. Po odtažení vrahů se služebnictvo navrátilo na Tetín, kde s úctou pohřbilo Ludmilu. Drahomíra spolu s vrahy, Tunnou a Gommonem, vládla zemi. Tato

⁹⁵ BUBEN, M. M. - KUČERA, R. - KUKLA, O. A. *Svatí spojují národy: portréty evropských světců*. Praha: Panevropa, 1995, s. 51.

⁹⁶ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, str. 69.

⁹⁷ Tamtéž, str. 116.

vláda dlouho netrvala. Drahomíra se chtěla svých spoluvládců zbavit. Tunna utekl a Gommon byl zabit.

„V týchž pak dnech u hrobu nejblaženější mučednice Ludmily spolupůsobením boží dobrotivost zaskvěly se zásluhy jejích ctností. Neboť z jejího náhrobku se vylínil van zázračné vůně, překonávající líbeznot všelikých vonných látek; kromě toho za nejhlubšího ticha nočního třikrát, čtyřikrát se zamihla před zrakem diváků černá světla loučí a svíce, planoucích nebeskou září.“⁹⁸

O těchto zázracích uslyšela Drahomíra a nad jejím hrobem nechala vystavět kostel sv. Michaela, aby archandělovi byly zázraky připisovány. Vnuk Václav na svou babičku nezapomněl a chtěl přenést její ostatky z Tetína do Prahy. Družina, která měla za úkol ostatky z Tetína do Prahy přenést, po odhrnutí hlíny na hrobě našla ztrouchnivělou náhrobní desku a nechtěla dále pokračovat. Kněz Pavel však dbal příkazu knížete. Při otevírání hrobu se deska rozlomila a Pavel spadl na mrtvé tělo, které bylo neporušené. Tělo bylo převezeno do Prahy ve středu 1. října ve dvanáct hodin. V Praze bylo Ludmilino neporušené tělo prohlédnuto nejen Václavem, ale i kněžstvem. V hrobové jámě se však objevovala voda, jáma byla zasypana a ostatky byly ponechány nad zemí. Václav poslal posly k řezeňskému biskupovi, který měl poradit, jak se má s ostatky dále počínat. Biskup poradil, aby tělo odevzdali zemi. Na prosby poslů se biskup sám vydal pochovat tělo a vysvětit baziliku. Po vysvěcení baziliky se již voda neobjevila a Ludmila mohla být pohřbena. K výročí přenesení Ludmiliných ostatků se stal zvláštní zázrak, kdy byl uzdraven postižený hoch.

Ve václavské legendě *Crescente fide* se jako důvod Ludmiliny vraždy udává Ludmilin nevhodný vliv na budoucího panovníka Václava: *„Zatím pak jeho matka, která pocházela z kmene pohanů neznajících Boha, radila se s nejzrádnějšími muži a řekli: „Co si počneme, když ten, jenž má býti knížetem, byl zkažen od kněží a je jako mnich!“⁹⁹*

A tak nechává zabít Ludmilu a ze země vyhání mnohé duchovní a kněží.

Způsobu Kristiánova vykreslení Ludmiliných ctností a dobrých skutků je věnována delší citace z legendy, neboť autorka bakalářské práce tím chce upozornit čtenáře, jak byla Ludmilina výjimečnost popisována pomocí využití typických raně středověkých topoič:¹⁰⁰ *„O tom svědčí to, jak zmírňovala často bídu chudých, jimž jako matka*

⁹⁸ Chaloupecký, 1942, s. 63.

⁹⁹ Tamtéž, s. 81.

¹⁰⁰ Topos (pl. topoi) – ustálený obraz často knižního původu, který byl autory přejímán z díla do díla za průběžné aktualizace. Velmi často byl využíván topos pokory, žádosti o přimluvu.

v nedostatku pomáhala, hladové živíc, žíznivé osvěžujíc, cizince a nuzné šatem odívajíc. Svědčí o tom také kněží, o něž se obětavě starala tak jako o vlastní syny. A kdyby tito všichni mlčeli, dosvědčují to příbytky Kristovy, jež obohatila poklady zlata a stříbra, nikoli, jak někteří činí, z loupeží a z majetku nuzných, ale z majetku, jenž jí byl od Boha svěřen. Byla zbožná a mírná ve všem a všelikých plodů laskavosti plná. V almužnách byla štědrá a v nočních pobožnostech vytrvalá, v modlení nábožná, v lásce dokonalá, v pokoře mezi neznající, v péči o sluhy boží tak pohotová, že těm, kterým nestačila poskytnouti pomoci za denního světla, horlivě jí posílala v temnotách noci po svých služebnících, naplňujíc onen příkaz evangelia, podle něhož máme udělovati almužnu tak, aby nevěděla naše levice, co dělá pravice. Avšak kdybychom chtěli všechny projevy jejích ctností pérem vyličiti, dříve by se nám nedostávalo světla denního než stránek knihy. Neboť dveře jejích domu byly dnem i nocí otevřeny pro každého, kdo šel kolem, takže mohla s blahoslaveným jobem volati: „Dveře mé byly otevřeny pocestnému, okem bývala jsem slepému a nohou chromému“ – tato matka sirotků, utěšitelka vdov, neúnavná navštěvovatelka spoutaných a uvězněných, ve všelikých dobrých skutcích dokonalá.“¹⁰¹

Syn Vratislav svěřil své dva syny matce do výchovy. Po smrti knížete Vratislava se výchova nezamlouvala matce synů Drahomíře. Kněžna se domnívala, že Ludmila chce pomocí výchovy dosáhnout moci, proto se chtěla Ludmily zbavit. Ludmila však na Drahomířiny úmysly pochopila a raději odešla do ústraní na hrádek Tetín. Tunna, Gommon a silná tlupa směřuje na Drahomířin rozkaz na Tetín. Ludmila jako by očekávala svůj konec, požádá kněze Pavla o svatou mši, kde se nechává vyzpovídat. Večer její dům napadává družina. Tunna s Gommonem a několika málo muži míří k Ludmile. Ta je přivítá s pokorou a připomíná jim, jak se o ně starala. Vrahy její slova neobměkčí a neustupují ze svého záměru. Na Ludmilinu prosbu ji však nechávají pomodlit, ale nesplní jí žádost ohledně způsobu usmrcení. Ludmila chce po vzoru mučedníků prolít krev, ale je uškrcena provazem: „*Podstoupila pak mučednictví šťastná a Bohu oddaná služebnice Kristova Ludmila v sobotu, 16. Září a o první vigílii noční 61. roce svého života.*“¹⁰²

Po odchodu vrahů se služebníci i kněží navrací na Tetín, kde vystrojí Ludmile pohřeb. Vrahové i s kořistí se vrací za Drahomírou a spolu s ní vládnu zemi. Společná vláda netrvala dlouho, neboť „*spravedlivá pomsta božího trestu neočekávaně postihla bezbožníky*“. Díky jejich opovrhujícímu chování i spáchanému hříchu je nenáviděli ostatní

¹⁰¹ Ludvíkovský, 1978, s. 27–28.

¹⁰² Tamtéž, s. 39.

velmoži. Tunna i se svými příbuznými uprchl a do Čech se již nevrátil. Gommon byl i se svým bratrem při útěku chycen a odsouzen k smrti.

„A v tom se jasně ukázalo první znamení Ludmiliny svatosti, že řízením Prozřetelnosti boží žádný z jejích vrahů nezůstal na živu. Neboť se vyplnilo boží slovo podle evangelia: „Všichni, kteříž se meče chopí, mečem zahynou.““¹⁰³

Nedlouho po pohřbení Ludmily se z jejího hrobu šířila „*hojnost podivné a přelíbezné vůně, že převyšovala vůni všech vonných látek a květů*“, někteří zde v noci zahlédli i planoucí svíce a pochodně. O těchto událostech se dozvěděla i Drahomíra a ze strachu nechala nad Ludmiliným hrobem na Tetíně postavit baziliku zasvěcenou archandělovi Michaelovi. Ludmilina smrt velice zasáhla vnuka Václava, Drahomíru vyhnal ze země. Václav ale jako uvědomělý křesťan svou matku přivedl po čase zpět do Čech. Chtěl také ostatky své báby přesunout z Tetína do Prahy. Družina pověřená úkolem přenést ostatky Ludmily dorazila do baziliky na Tetíně. Po odhrnutí hlíny v basilice našli hrob, jehož deska byla ztrouchnivělá, zdráhali se odkrýt ostatky. Ale kněz Pavel, který byl přítelem kněžny Ludmily, jim odporoval a upozornil je na Václavův rozkaz.: „*Nikterak se nestane tak, jak pravíte, nýbrž podle rozkazu knížete, nejdu-li třeba jen prach zetleného těla, vezmu jej s sebou.*“ A ostatní, souhlasíce s ním, svorně zvedali desku. Ale jak ji zvedali, deska se zlomila, takže jmenovaný Pavel upadl s hlínou na tělo nebožčino. Tu vstav rychle a odhrnuv spěšně hlínu, shledal se svými druhy svaté tělo úplně neporušené, ledaže obličej byl pln prachu, který jej pokrýl, když se víko, jak jsem svrchu poznamenal, při odkrývání zlomilo.“¹⁰⁴

Toto se událo ve středu 19. října ve dvanáct hodin, tělo bylo přeneseno do Prahy třetího dne, a to v pátek 21. října. Po dopravení těla do chrámu jej nechal na radu kněží odhalit, aby lidé uvěřili zázraku, že Kristus Pán zachoval Ludmilino tělo neporušené, „*neboť všem byla patrna neporušenost jejího těla a pevnost vlasů a její obličej se skvěl, jako by byla živá. Mimoto její roucha krásou a neporušeností tak zářila, jako by byla toho dne utkána.*“¹⁰⁵

Když byl vykopán v bazilice její hrob, zaplavila jej voda. Hrob byl tedy zaházen, neboť tento úkaz byl brán jako znamení. Nechal tedy kníže Václav vypravit posly za biskupem Tutonem do Řezna (Čechy spadaly pod řezenskou diecézi), aby zjistili, co mají s tělem kněžny udělat: „*A ten zkoumaje předpisy zákona božího, podle moudrosti*

¹⁰³ Ludvíkovský, 1978, s. 43.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 49.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 51.

Bohem mu dané, vzkázal mu v odpověď, aby tělo, jež má svůj počátek v prvním člověku, kterému bylo řečeno: „Země jsi a do země půjdeš, prach jsi a v prach se obrátíš“, uložili do hrobu do té doby, až by se zjevila sláva Kristova.“¹⁰⁶

Kníže horlivě prosil biskupa, aby sám tělo pochoval a vysvětil baziliku. Biskup Tuton se omluvil a poslal místo sebe spolubiskupa s několika přesluhujícími kněžími. Nejdříve vysvětil chrám a po šesti dnech pohřbil i Ludmilino tělo na místě, které dřív zaplavovala voda. Voda se po vysvěcení chrámu už neobjevila. Rok po přenesení těla byla konána podle zvyku mše oslavující památku zemřelé. V této době zesláblý a zkřivený hoch, který se nemohl ani narovnat, stál před onou bazilikou a dovolával se zásluh svěřence. Tu se najednou narovnal a nabyl bývalé síly: „*Vidouce to pak přemnozí, pěli chválu Kristu všemohoucímu, žebráci skrze svou služebnici ukázati moc svou, jemuž je sláva na věky věků, amen.*“¹⁰⁷

Proložní legenda tradičně zmiňuje odchod Ludmily na Tetín, vraždu uškrcením, ale udává nám také čas vraždy a dožitý věk Ludmily: „*A tak vzala konec života, v den sobotní, v první hodině noční. Žila let šedesát a jedno léto.*“¹⁰⁸

Popsány jsou následující zázraky, hořící svíce u místa jejího hrobu, uzdravení slepce, další zázraky už zde nejsou jednotlivě vypsány, ale legenda říká, že se „*událo mnoho zázraků*“. O zázracích uslyšel Václav a nechal svou bábu přenést do Prahy do kostela svatého Jiří, kde se udály další zázraky.

Kosmas opomíná Ludmilino umučení. Připomíná jej až v jedenácté kapitole třetí knihy. V roce 1100 abatyše Vindelmuth nechala přestavět kostel svatého Petra, který byl součástí kláštera, kde jako abatyše působila. Při vysvěcení chtěla do schránky svatých ostatků přidat závoj svaté Ludmily. Biskup, který měl kostel vysvětit, ale byl proti tomu: „*Tu biskup jaksi rozhorleně řekl: „Pani, pomlč o její svatosti; nechej stařenku, ať odpočívá v pokoji.” K tomu abatyše pravila: „Nemluv, pane, nemluv tak; neboť Bůh pro její zásluhy mnoho velikých věcí denně činí.”*“¹⁰⁹

Na biskupův rozkaz byl závoj podroben zkoušce ohněm. Oheň však kousku závoje neublížil. Pro tento zázrak byl závoj do schránky přidán a kostel 3. října vysvěcen.

¹⁰⁶ Ludvíkovský, 1978, s. 53.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 61.

¹⁰⁸ Rogov, Bláhová, Konzal, 1976, s. 274.

¹⁰⁹ *Kosmova Kronika česká*, 1972, str. 154.

Legenda *Oriente iam sole* upozorňuje na svěření Václava do Ludmiliny výchovy, v které byl vychován až do dospělosti, a na vyhnání Václavovy matky Drahomíry kvůli vraždě, kterou zosnovala proti Ludmile.

V homílii *Factum est* je Ludmila připodobňována k biblickým postavám Jáhel, Judit i Ester. Po smrti svého manžela se Ludmila odevzdává Bohu a žije příkladným křesťanským životem. Legenda nezapomíná ani na Ludmiliny předobré skutky: „*Také skutky milosrdenství horlivě konala, cizince pohošťujíc, sklíčeným útěchy poskytujíc, almužny ochotně udílejąc a o kněze Hospodinovy a o veškeré duchovenstvo uctivě pečujíc, a jako pravá matka věřících snažila se víru Kristovu s všemožným úsilím rozmnožiti.*“¹¹⁰

A těšila se i všeobecné oblíbenosti mezi lidem: „*Postíc se často a bez ustání se modlíc, poněvadž zajisté svou zbožně zanícenou mysl stále k Bohu obracela, dobré skutky, jak jsme svrchu řekli, horlivě konala. Ona o spásu věřících se starala a bez poskvrny hříchu zůstávajíc, přemohla Holoferna, tj. d'ábla, knížete zmatku. Ona, pravím, pevnou vírou, nadějí hlubokou a láskou širokou, povahou mírnou a líbeznou a vůbec poutem všeliké dokonalosti s Bohem jsou spojena, ani v smrti se od něho neodloučila.*“¹¹¹

Ludmila je opěvována různými způsoby, je vyličena jako „*hvězda jitřní*“, „*zvěstovatelka slunce spravedlivosti*“, „*prvosenka pravého jara*“, „*první z vinných ratolestí*“, „*první matka věřících a jejich přímluvkyní*“.

Konflikt mezi Ludmilou a Drahomírou je ve *Factum est* popisován jako souboj křesťanské a pohanské víry. Drahomíru ovládne duch Jezabel, který rozkazuje Tunnovi a Gummonovi, ať zabije Ludmilu. Její smrt má utnout Ludmilino nevhodné křesťanské působení na budoucího vládce Václava i křesťanství v Čechách. Ludmila v předtuše raději utíká na Tetín. Ne z vlastní sobeckosti, ale kvůli věřícím, které chtěla nadále opatrovat a starat se o ně: „*Ale protože se zalíbila Bohu duše její, aby jí blud neoklamal, rozhod se ji co nejrychleji vyvésti z národa nešlechtného a zpozdilého.*“¹¹²

V sedmé kapitole je vyobrazena vražda, kdy „*vykonavatelé nejzločinnějšího rozkazu*“ vtrhli k Ludmile. Ludmila je ještě „*hlasem holubičím*“ chtěla odvrátit od zločinu vraždy. „*Vzteklí psi*“ však neuposlechli ani Ludmilino přání zabití pomocí mečem, tak aby se „*v krvi válela*“. Vrazi si jen zacpali uši „*jako zmije*“ a uškrtili ji.

V deváté, desáté a jedenácté kapitole je upozorňováno na podceňování velikosti Ludmily. Autor zde apeluje, aby v Čechách byla oceněna Ludmilina oběť.

¹¹⁰ Chaloupecký, 1942, s. 163. K interpretaci památky je využíván názor V. Chaloupeckého.

¹¹¹ Tamtéž, s. 163.

¹¹² Tamtéž, s. 164.

Poslední kapitola neopomíná Ludmiliny zázraky – šířící se přelíbou vůni z jejich ostatků a sedmkrát sestupující ohnivé pochodně k jejímu hrobu. Tyto zázraky zastrašily Drahomíru, která nechává nad její hrob vystavět baziliku svatého Michaela, jemuž mají být zázraky přičítány.

5.1 Ludmiliny kosterní ostatky

„S největším počtem manipulací s pozůstatky českého panovníka se setkáváme u kněžny Ludmily.“¹¹³

Kněžna Ludmila byla pohřbena svými věrnými sluhy na Tetíně.¹¹⁴ E. Vlček sumarizuje pohyb ostatků následovně: v roce 925 nechal Václav přenést ostatky babičky do kostela sv. Jiří. Umístění druhého hrobu kněžny však nebylo bezpečně lokalizováno. Během přestavby kostela sv. Jiří Boleslavem II. byly ostatky přeneseny do nově přistavené podvěžní kaple. V roce 1142 došlo k požáru při obléhání Pražského hradu Konrádem Znojemským, kostel sv. Jiří byl zničen. Ale Ludmilina rakev se našla neporušená, ohněm nedotčená. Po požáru byly provedeny stavební úpravy, o umístění ostatků nemáme žádné zprávy. Za abatyše Anežky (1202–1228) byla vybudována nová kaple sv. Ludmily. Dalším místem, kde spočínuly Ludmiliny ostatky, byla tumba vystavěná uprostřed kaple sv. Ludmily. Nejstarší historická zmínka o existenci této tumbě se datuje k roku 1283. V době působení abatyše Kateřiny z Lipotic (1378–1386) byly pozůstatky přeloženy do nové schránky. Při požáru Hradu v roce 1541 byla poškozena kaple i tumba sv. Ludmily. Zda byla v této době schránka s ostatky zazděna do hrobové jímky pod tumbou, není zřejmé. Ve schráně byla nalezena našasená bílá tkanina zdobená hnědou výšivkou a v ní v neanatomické poloze různé kosti skeletu.¹¹⁵ Ve druhé nalezené schráně byly položeny tři lebky zabalené do textilií, lebky nepřísluší členům Přemyslovského rodu. Neúplná Ludmilina lebka není uložena spolu s ostatními kostmi, ale je součástí svatovítského pokladu.¹¹⁶

¹¹³ Vlček, 1997, s. 64.

¹¹⁴ Více ČTVERÁK, V. - LUTOVSKÝ, M. - SLABINA, M. - LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 312–315.

¹¹⁵ Více BAŽANTOVÁ, N. *Textilie z hrobu kněžny Ludmily*. Praha: Národní muzeum, 1987.

¹¹⁶ Vlček, 1997, s. 64–72.

Podle rozborů dochované kostry kněžny Ludmily byla tato žena 168 cm vysoké a robustní postavy. Nápadným rysem jejího obličejce byl předkus horní čelisti. Předkus se objevuje i u syna Vratislava a vnuka Václava. Ludmily věk byl stanoven na 60 let a více.¹¹⁷

5.2 Ludmilina doba

Po smrti Bořivoje mohla Ludmila žít na Budči.

„Vysvětlovalo by to, proč Vratislav svého staršího syna někdy po roce 915, po jeho postřižinách, poslal právě na Budeč a vysvětlovalo by to také, proč Čechové vytýkali Ludmile, že špatně vychovává Václava, když z něho dělá spíše mnicha než knížete.“¹¹⁸

Po smrti syna Vratislava (13. únor 921) Ludmila oficiálně vychovává své dva vnuky, výchovou tak může ovlivnit budoucí směřování Čech. Ale poručnická vláda netrvá dlouho. Mezi Arnulfem a Jindřichem dochází v této době k dohodě a Jindřich v létě 921 táhne na Řezno. Jindřich, saský král, nebezpečný soused, který zlikvidoval Srbsko, se nyní spojil s hlavní českou oporou Bavorskem.

„Havolanka Drahomíra měla z domova se Saskem své nedobré zkušenosti a Srbka Ludmila musela být znepokojena ještě více. Bylo třeba zaujmout nějaké stanovisko.“¹¹⁹

Ludmila se zřejmě smířila s Arnulfovým rozhodnutím, Drahomíra však nikoliv. Ludmila odjíždí na Tetín a spolu s ní i Ludmilin poradce kněz Pavel, dřívější archipresbyter patřící k řezenské diecézi a pocházející z kláštera sv. Jimrama. Tetín ovšem nemusel být zvolen zcela náhodně, nachází se totiž na cestě do Řezna.

Vycházíme přirozeně z poznatků historika D. Třeštíka, které jsou respektovány a přijímány odbornou veřejností, ale je třeba konstatovat, že se v mnoho případech může jednat o málo podložené hypotézy, jako například v případě Třeštíkovy přesvědčení o srbském původu Ludmily. Historikův názor totiž vycházel z nepřesvědčivě vyložené hypotézy V. Chaloupeckého z 1. poloviny 20. století. Nejstarší ludmilská hagiografie se srbským motivem nepracuje.

Na Tetíně je Ludmila zavražděna na rozkaz Drahomíry Tunnou a Gommonem. Tito dva jmenovaní vrazi byli nejspíše cizinci, jejichž jména nejsou slovanského původu. V době vlády Spytihněva a Vratislava se Praha stala důležitou zastávkou mezinárodního obchodu, do Čech se mohli dostat i cizinci.

¹¹⁷ Vlček, 1997, s. 80, 82–83.

¹¹⁸ Třeštík, 1997, s. 366–367.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 369.

„Některé skutečnosti by mohly nasvědčovat i tomu, že jména jsou skandinávská, šlo by tedy o Vikingy či, jak se jim říkalo na Rusi, Varjagy.“¹²⁰

Samotný akt vraždy je detailně popsán v legendách, proto se raději budeme zabývat skutečnostmi, které se mohou jevit rozporuplné, např. datum úmrtí či nástroj umučení.

V legendách se objevují dvě data úmrtí - 15. září a 16. září.

„Fuit se o době smrti nezmiňuje vůbec a pokud se o jejím datu někdy uvažuje, je to způsobeno pouze Chaloupeckého mylným rozšířením jejího textu o přídavky z Kristiána. Kristián pak jako jediný píše, že se tak stalo „XVII Kalendas Octobris“, tj. 15. září. Protože sobota připadla na 15. září v letech 910, 921, 927 a 932, byla by Ludmila zabita 15. září některého z uvedených let. Jenže v pozdějším středověku bylo úmrtním dnem Ludmily vždy 16. září a k 16. září je také zařazena legenda o Ludmile v souboru ruského Prologu, což by znamenalo, že k vraždě došlo v letech 915, 920 nebo 926.“¹²¹

Časový údaj *prima vigilia noctis* je důležitý, neboť hodina smrti rozhodovala o zařazení svátku, který se slavil následující kalendářní den. Ludmila tedy mohla být umučena 15. září. V liturgické praxi je jako den umučení Ludmily udáván den 16. září. V nejstarším zachovaném kalendáři českého původu, který je obsažený v kodexu Getrudian, je však zlatě zapsána translace.

„Vztahuje se k datu 12. listopadu, ale zřejmě omylem místo k 10. listopadu.“¹²²

Důležitějším se stává svátek translace, ne umučení, které se v kalendářích od poloviny 12. století shodně udává k 16. září.

Zajímavým momentem vraždy je také samotný způsob usmrcení. Proč Ludmila nebyla setnuta? Mučedníkem se může stát jenom ten, kdo pro víru prolíje svou krev. To se ale u Ludmily nestalo. I když v legendě Ludmila o smrt stětím prosí.

Důvodem tohoto způsobu vraždy mohl být starý slovanský zvyk, u nichž bylo škrcení či oběšení způsobem smrti pro vdovy, které chtěly následovat svého zesnulého manžela a nechtěly se s ním nechat upálit na pohřební hranici. Ludmilina vražda mohla být rituální, byla poslána za svým zemřelým manželem.

Určité nejasnosti jsou i ohledně vražedného nástroje. Kosmas zmiňuje zázrak, ve kterém hraje důležitou roli Ludmilin závoj. Zde je patrně závoj považován jako smrtící nástroj. V části rukopisů staroslověnského *Prologu o sv. Ludmile* byl vražedným nástrojem

¹²⁰ Třeštík, 1997, s. 373.

¹²¹ Tamtéž, s. 178.

¹²² Tamtéž, s. 180.

provaz (*uže*) a v části závoj (*ušev*), který byl sňat Ludmile. Tento předpoklad potvrzuje i nález bílé tkaniny v Ludmilině hrobce.

Po Ludmilině smrti Drahomíra vyhání řezenské mnichy z Prahy, ale po roce 922 kněz Pavel opět působí v Praze. Drahomíra zřejmě ztrácí podporu velmožů, zbývají ji jen Tunna s Gommonem, těch se ale snaží zbavit. V roce 924 dochází k bojům, po kterých se na knížecí stolec dostává kníže Václav.¹²³

¹²³ Třeštík, 1997, s. 364–374.

ZÁVĚR

„Náboženství je historický jev. Vzniká v určité době a za určitých okolností a rozvíjí se, dokud odpovéd', kterou přináší, odpovídá společenské poptávce. Jakmile se tato odpovéd' přežije a přestane být přesvědčivá a věrohodná, náboženství opadá a hyne.“¹²⁴

Tento citát neodpovídá pouze na jednu v úvodu položenou otázku, ale prolíná celou prací. Může vysvětlovat i motivy počínání ústředních postav práce a může vysvětlovat i význam víry v Čechách na počátku 21. století. Bořivoj mohl být pokřtěn v rámci Svatoplukovy podrobovací strategie, kdy si pomocí rituálu křtu zavazoval ostatní knížata. Přijetím křesťanství si však Bořivoj znepřátelil na určitou dobu Čechy, neboť na knížecí stolec byl přechodně zvolen kníže Strojmir. Spytihněv i Vratislav dále pokračují v šíření křesťanství a ve stabilizaci knížecí. A první slovanská světice byla za svou víru zavražděna, jak udávají legendy.

Práce autorce vyvrátila představu vetché a dobromyslné stařenky Ludmily. Ludmila byla ženou energickou, dominantní, která nechtěla být po smrti svého manžela mimo centrum dění.

Na další v úvodu položenou otázkou (Ludmilin vliv na Václava) nedostala autorka jednostrannou odpovéd', protože na odpovédi na určité otázky z doby raného středověku není vždy jasná odpovéd'. Vliv Ludmily na Václava je sporný, Ludmila byla oficiálně pověřena výchovou vnuků, ale jak a co vnuky učila je diskutabilní. Mohla je vyučovat a poučovat ve víře, mohla je také vést proti vládě jejich matky Drahomíry.

Práce vycházela především z václavských a ludmilských legend. Studium literárních památek byly vyexcerpovány informace týkající se Bořivojovy a Ludmiliny rodiny. Některé informace byly shodné v legendách, jiné se rozcházely, jiné byly pro danou legendu specifické. Nalezené informace byly dále doplněny historickým komentářem, archeologickými či antropologickými výzkumy, které je buď vyvrátily, či potvrdily.

První kapitola definovala primární prameny, jejich datování, zdroje či okolnosti vzniku, legendy byly seřazeny chronologicky. Další čtyři kapitoly se věnovaly čtyřem osobnostem, i když druhá a pátá kapitola se věnovaly osobě Ludmily. Druhá jen do doby, kdy se Ludmila stala vdovou, pátá kapitola se věnuje období po smrti manžela a především aktu zavraždění. U každé osobnosti jsou uvedeny informace vyskytující se v legendách či

¹²⁴ HELLER, J., MRÁZEK, M. *Nástin religionistiky: Uvedení do vědy o náboženství*. Praha: Kalich, 2004, s. 26.

v Kosmově kronice, dále je uveden antropologický výzkum zachovaných ostatků vedený Emanuelem Vlčkem a sepsána doba jejich života především podle publikace Dušana Třeštíka.

Autorce se sice povedlo nalézt odpovědi na některé otázky, ale postupující bádání ji přivádí k dalším. Budeme za 100 let vědět více? Nebudou informace v této práci dávno překonané? Co bude společnost chtít vědět? Z čeho si vezme ponaučení pro své počínání? Autorka doufá, že výzkum se nezastaví a dál může osvětlit počátky vlády Přemyslovců. Je možné, že za různými informacemi o Ludmilině původu stojí rozdílné informace nejstarších pramenů, nemůžeme však vyloučit ani obyčejnou nepozornost opisovačů, ale ani jejich snahu o dodatečné úpravy textu.

Minulost nám může odpovědět na mnohé otázky. Může nám ukázat, jak dopadla rozhodnutí našich předků za předpokladu, že se budeme chtít poučit z minulosti a budeme s pokorou přijímat rozhodnutí druhých, která nebudeme soudit jako dobrá či špatná, ale jako již rozhodnutá. Minulost nám může být knihou zábavnou či odbornou, být knihou rad a poučení, knihou ovlivňující naši budoucnost.

RESUME

The topic of the undergraduate thesis is the family of prince Bořivoj, the first historically documented Bohemian ruler, and his wife Ludmila, the first Bohemian and Slavic saint. The knowledge about Bořivoj, Ludmila and their sons Vratislav and Spytihněv was drawn from legends of Slavic and Latin origin (*The First Slavic Legend of St. Wenceslas, Fuit in provincial Bohemorum, Crescente fide, Kristiánova legenda, Proložní legenda etc.*) and from *Cosmas Chronicle*.

The thesis is divided into five chapters. The first one deals with already mentioned literary works. Each of the other chapters deals with individual member of Bořivoj's family. Here the information drawn from literary works, knowledge of their time, or anthropological research of their skeletal remains are submitted.

The aim of the thesis is to show historical context of the beginnings of Christianity, Bořivoj's baptism, Christianization of Bohemia or Martyrdom of St. Ludmila – his all through fates of members of this family.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARTOŇKOVÁ, D. - VEČERKA, R. *Prameny k dějinám Velké Moravy II., Texty biografické, hagiografické, liturgické*. Praha: KLP, 2010. ISBN 978-80-86791-93-7.

BAŽANTOVÁ, N. *Textilie z hrobu kněžny Ludmily*. Praha: Národní muzeum, 1987.

BORKOVSKÝ, I. *Levý Hradec: Nejstarší sídlo Přemyslovců*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

BORKOVSKÝ, I. *O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze*. Praha: Matice česká, 1949.

BORKOVSKÝ, I. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha: Academia, 1969.

BORKOVSKÝ, I. *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*. Praha: Academia, 1975.

BUBEN, M. M. - KUČERA, R. - KUKLA, O. A. *Svatí spojují národy: portréty evropských světců*. Praha: Panevropa, 1995. ISBN 80-85846-00-4.

ČTVERÁK, V. - LUTOVSKÝ, M. - SLABINA, M. - LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-173-6.

HELLER, J. - MRÁZEK, M. *Nástin religionistiky: Uvedení do vědy o náboženství*. Praha: Kalich, 2004. ISBN 80-7017-721-7.

CHALOUPECKÝ, V. *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII*. Praha: ELK, 1942.

Kosmova Kronika česká. Praha: Svoboda, 1972.

LUDVÍKOVSKÝ, J. (eds.) *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 1978.

NECHUTOVÁ, J. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.

ROGOV, A. I. - BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. *Staroslověnské legendy českého původu: Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha: Vyšehrad, 1976.

SLÁMA, J. *Střední Čechy v raném středověku: III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

SOMMER, P. *Začátky křesťanství v Čechách: Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*. Praha: Garamond. 2001, ISBN 80-86379-20-8

SOMMER, P. - TŘEŠTÍK, D. - ŽEMLIČKA, J., eds. *Přemyslovci budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.

TOMKOVÁ, K. *Castrum Pragense: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů, Díl. I*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 2001. ISBN 80-86124-31-2.

TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-138-7.

TŘEŠTÍK, D. - ČECHURA, J. - PECHAR, V. *Králové a knížata koruny české*. Praha: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-55-X.

VLČEK, E. *Nejstarší Přemyslovci: Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Fyzické osobnosti českých panovníků. I. díl*, Praha: Vesmír, 1997. ISBN 80-85977-09-5.